

TARİH-İ CÂMİ-İ NURUOSMÂNÎ

Dr. Ali ÖNGÜL

GİRİŞ

Istanbul Cağaloğlu semtinde bulunan Nuruosmaniye Külliyesi; câmi, medrese, imâret, kütüphane, türbe, muvakkit odası, sebil, çeşme ile etrafındaki dükkanlar ve handan müteşekkil bir ma'mûre olup inşasını 29 Muharrem 1162 (19 Ocak 1749) Cumartesi günü² Sultan I. Mahmûd (1730-1754) başlatmıştır.

Bu câmiin yerinde daha önce Hasancân-zâde Şeyhulislâm Hoca Saadeddin Efendi'nin zevcesi Fatma Hatun'un mescidi vardı.³ Ancak bu mescid zamanla eskimiş, içerisinde namaz kılınmaz hale gelmiş ve kendi vakfından da tamirine imkan bulunmamakta idi. Bundan önce mahalle halkı mescidin yeniden yapılması için Sultan III. Ahmed'e (1703-1730) müracaat etmiş, Sultan Ahmed keşfinin yapılmasını emretmiş, eski hali üzere yeniden yapılmasına kırk kîse akçe gider diye keşfi yapılmış ise de inşasına başlanmamış ve bu vaziyet üzere kalmıştır.⁴

Sultan I. Mahmûd tahta çıktığında mahalle halkı mescidin yeniden yapılması için birkaç defa müracaatta bulunmuş, nihayet beşinci defa müracaatlarında Sultan Mescidin yeniden yapılmasını emretmiştir.⁵ Fakat tasarlanan külliyein yapımı için bu mekanın dar geleceğinden etraftaki muhtelif vakıflar ve şahsa âit emlaklar değerleri ödenecek istimlak edilmiş⁶ ve külliyein inşasına başlanmıştır. Ancak Sultan I. Mahmûd külliyein inşasını tamamlayamadan 28 Safer 1168 (14 Aralık 1754)'de vefat etmiştir. Yerine geçen kardeşi Sultan III. Osman külliyei tamamlamış ve kendi adına izâfeten Nuruosmânî adını vermiştir.⁷

Câmi, Rebîülevvel başlangıcı 1169 (5 Aralık 1755) Cuma günü merâsimle ibâdete açılmıştır.⁸ Cuma namazından sonra câmi avlusunda yapılan merâsime Pâdişâh, devlet erkânı ve ulemâ katılmış ve inşaatla görev alanlara rütbelerine göre

çeşitli hediyeler verilmiştir.⁹ Külliyein müstemilâtından olan imâret ise bundan iki hafta sonra 15 Rebîülevvel 1169 (19 Aralık 1755) Cuma günü hizmete açılmıştır.¹⁰

Külliye batının "Rokoko" Üslûbuyla Türk mimârî tarzının karışımı olan "Barok" Üslûbunda inşa edilmiştir. Külliyein mimarı Mustafa Ağa, yardımcısı da Simeon (Simon, Simyon) Kalfa'dır.¹¹ Külliyein müstemilâtı büyük bir titizlikle yapılmış inşaatla kullanılan mermerler Marmara Adasından, sütunlar Bergama'da bir kilise kalıntısından, küfeki taşları (مغرجه) ve Davud Paşa

1. Selâtin câmilerinin büyüklerinden olan Nuruosmaniye Câmiî İstanbul Cağaloğlu semtinde kendi adıyla anılan külliyein içinde yer almaktadır. Câmi, medrese, imâret, kütüphane, türbe, muvakkit odası, sebil, çeşme ile etrafındaki dükkanlar ve handan oluşan külliye inşa olunurken binâ kâtibi görevinde bulunan Ahmed Efendi külliyein başlangıç tarihini, günlük seyrini, tamamlanıp merâsimle hizmete açılışını geniş şekilde anlatan bir risâle kaleme almıştır. Eserin Osmanlıca metni **TO-EM**'nin 1339 tarihli 49. uncu sayısına ilâve olarak yayınlanmıştır.
2. 14 Şevvâl 1161 (7 Ekim 1748) Pazartesi günü hafriyata başlanmış ve 29 Muharrem 1162 (19 Ocak 1749) Cumartesi günü de kurbanlar kesilerek temeli atılmıştır (bk.aşağıda Osmanlıca metin ve not 24).
3. Bk. aşağıda Osmanlıca metin ve not 18.
4. Bk. aşağıda Osmanlıca metin.
5. Bk. aşağıda Osmanlıca metin.
6. Bk. aşağıda Osmanlıca metin.
7. Bk. aşağıda Osmanlıca metin; Şem'dânî-zâde, Fındıklılı Süleyman Efendi, **Mür'it-tevârih**, nrş.M.Aktepe, İstanbul 1978, II/A, s.5-6; Ayvansarayî, **Hadîkatü'l-cevâmî**, I,22; İ.H.Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Ankara 1988, IV, I. Kısım, s.336. Krş. M.Aktepe; Mahmûd I. mad., **İA.**; Şinâsi Altundag, Osman III. mad., **İA.**; Tahsin Öz, **İstanbul Camileri**, I, III.
8. Bk. aşağıda Osmanlıca metin ve not 43.
9. Bk. aşağıda Osmanlıca metin; Şem'dânî-zâde, a.g.e. II/A, s.5-6.
10. Bk. aşağıda Osmanlıca metin.
11. Bk. aşağıda Osmanlıca metin. Krş. Tahsin Öz, a.g.e. I, III. Simeon Kalfa'nın milliyeti hakkında bilgi için bk. aşağıda Osmanlıca metin ve not 20.

Sahrası'ndaki ocaklardan ve od taşı Karamürsel kasabası ve havâlisinden getirilmiştir.¹²

Külliye, biri Kapalı çarşı, diğeri Çağaloğlu istikametine açılan iki kapılı geniş bir dış avlu ile çevrilidir. Câmî çarşı tarafından yüksek bir subasman üzerine yapılmıştır. Barok üslubda inşa edilen ma'bedin iç avlusu klâsik plân esasından tamamen ayrılmış, yarım daire şeklinde 12 sütun üzerine oturan 14 kubbelidir. Şadırvanı yoktur. Câmîin plânı kare olup mihrabı çıkıntılıdır. Câmîin dengesini kontrol etmek için mihrabın iki yanına döner terazi sütunlar yapılmıştır. Yüksek ve çapı hayli geniş olan kubbeyi¹³ duvarlara binen kemerler taşımaktadır. Câmî, beş sıra halindeki 174 pencereden ışık almaktadır. Ana giriş kapısı üzerinde müezzin mahfeli, yanlarda mahfeller, mihrabın solunda büyük bir rampa ile çıkılan ve odaları da bulunan Hünkar mahfeli yer almaktadır.

Câmîin mihrabı, minberi, silmeler Barok üslubta ve sanatkârâne işçilikle yapılmıştır. Kubbe kemerlerinin duvar üzerindeki bitiminde bir kuşak halinde Fetih sûresi yazılıdır. Câmîin ikişer şerefeli aemleri taştan iki minâresi vardır.

Câmîin yazıları devrinin tanınmış hattatlarının kaleminden çıkmıştır. Bunlardan Hattat Mehmed Rasim Efendi câmîin yapımına tarih düşürmüştür.

Hümâyun ola bu nev-câmî-i Sultan Osman'ın

Orta kapının dışındaki Âyet-i Kerîme de yine Rasim Efendi'nin hattıdır.

İki yan kapıların içindeki Âyet-i Kerîmeler Fahreddin Yahyâ'nın eseridir. Hattat Hâkim Efendi ise medreseye tarih düşürmüştür.

*Düşdi bir târîh Hâkim'den duâ
Medhal-i ilm ola bâb-ı medrese (1169)*

İmârete düşürülen tarih de Hâkim Efendi'ye aittir.

*Yazılsun kil-k-i Hâkim'den bu târîh
Ola a'lâ imâret bâb-ı erzâk (1169)*

Câmîin dışındaki Âyet-i Kerîmeler Yedikaleli-zâde Seyyid Abdülhalim Efendi'nin hattıdır. Celi hatlar ise Bursalı Müzehhib Ali Ağa ile Kâtib-zâde Mehmed Refî Efendi'nin eserleridir.¹⁴

Türbesi, kârgir ve tek kubbelidir. Sultan III. Osman ağabeyi Sultan I. Mahmûd'u bu türbeye defnettirmeyip Yeni Câmî Turhan Valide Sultan Türbesi'ne defnettirmiştir. Böylece câmî gibi türbeyi de kendisine hasretmek istemişse de yerine geçen Sultan III. Mustafa da Osman'ı bu türbeye defnettirmemiş, Yeni Câmî Türbesi'ne defnettirmiştir. Bu nedenle türbeye hiçbir pâdişâh gömülmemiş, türbede III. Osman'ın annesi Şehsuvâr Sultan ile bazı şahzâde ve sultanlar medfundur.¹⁵

Câmî külliyesi içinde ve avlunun kuzey-doğu köşesinde yer alan kütüphane binası fevkânî olup

altında derin bir bodrum, üst kısmında ise oldukça geniş, zarif bir okuma salonu ve bir kitap deposu bulunmaktadır. Kütüphanenin kitap deposunda Sultan I. Mahmûd ve Sultan III. Osman'ın kitaplarından oluşan kıymetli bir yazma eser koleksiyonu vardır.¹⁶

Medrese ve imâret ise bugün yatılı Kur'an Kursu olarak eğitim hizmetini sürdürmektedir.

Câmîin çeşme ve sebillerine akıtılan su Ferhat Paşa Çiftliği'nde bulunan bir kaynaktan kanallar döşenerek getirilmiştir.¹⁷

TÂRİH-İ CÂMÎ-İ ŞERİF-İ NURUOSMÂNÎ

Cenâb-ı Hak Azze Şâne Hazretlerine hamd-ü bi-gâye ve Resûl-i Ekrem ve Âl-i Ashâb-ı muhterem hazerâtına salâtü bi-nihâyeden sonra bâ'is-i tastîr-ı kitâb sıhhat-i nisâb budur ki, Âsitâne-i sa'âdet-medârda Bedestân-i Cedid kurbunda kâ'in Sarıkcılar önünde Cebeciler Kulluğu'na mürûr u ubûr olunan tarîk-i âmmın cânib-i yesârında bundan akdem vâki' olan mescid-i şerîf fudalâ-yı dehirden âlem-i kudse irtihâl iden Hoca Sa'adeddin Efendi'nin duhter-i¹⁸ sa'd-i ahteri Fâtîma nâm Hâtun'un vakf-ı celîlesi olup mürûr-i eyyâm ve kurûr-i a'vâm ile müşerref-i harab ve zelâzil vukû'unda mâ'il-i türâb ve bir vechile salât-i mektûbenin edâsına adem-i kudret ve vakfından dahi ibnâsına liyâkat olmadığından mahalle ehâlisi mukaddemen Sultan Ahmed Hân -aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân- hazretlerinin rikâb-ı hümâyunlarına ref'u rik'a idüb tecdidini niyâz eylediklerinde keşfine emr-i hümâyun buyurulmağın hey'et-i kadîmesi üzere tecdidine kırk кіse akçe¹⁹ gider diyû keşf

12. Bk. aşağıda Osmanlıca metin.

13. Bk. aşağıda Osmanlıca metin, İstanbul'daki camiler içerisinde kubbesi en yüksek olan ibtida Ayasofya, ikinci Süleymaniye ve üçüncü Fâtih, dördüncü ise Nuruosmaniye Camii olduğu zikredilmektedir.

14. Bk. aşağıda Osmanlıca metin; Ayvansarâyî, a.g.e., I, 22-23. Krş. Tahsin Öz, a.g.e., I, 112; Orhan Bayrak, *İstanbul'un Tarihi ve Camileri*, Ankara, 1970, s.107-109; Mehmet Doğru, *Eminönü Camileri*, İstanbul 1987, s.154-156.

15. Bk. Ayvansarâyî, a.g.e., I, 22; İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, IV, I. Kısım, s.336. Krş. M.Münir Aktepe, Mahmûd I. mad., *İA.*; Şinâsi Altınadağ, Osman III. mad., *İA.*

16. Bk. aşağıda Osmanlıca metin; **Sultan III. Osman Vakfiyesi**, TSMK. Hazine Dairesi nr. 1811, vr.11^b-12^b; İsmail E.Erünsal, **Türk Kütüphaneleri Tarihi II**, s.100.

17. Bk. aşağıda Osmanlıca metin; Sultan III. Osman Vakfiyesi, vr.5^b

18. Fâtîma Hatun, Hoca Sa'adeddin Efendi'nin kızı değil zevcesidir. Bk. VGMD, Şeyhulislâm Defteri nr. 6, s.471; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 22.

19. Akçe, vaktiyle tedâvülde bulunan gümüş paranın ismidir. İlk defa akçe adıyla para Büyük Selçuklu Sultanı Melikşâh devrinde basılmıştır. Osmanlılar evvelki devletlerin, hatta ilk zamanlarında muasırlarının kabul ettikleri dirhem ve dinâr tabirlerini kullanmayarak ilk defa bastır-

olub defteri rikâb-ı müstetâbe arz olunmuş iken tâkçe-i nisyan ve alâ halihı vakt-i güzerân ba'dehu Hüdâvendigâr-ı sâbık mağfîret-i nişân Gâzi Sultan Mahmûd Hân hazretlerine mahalle ehâlisi arzuhâl ve birkaç def'a istirhâm-ı hâl idüb beşinci def'a arzuhâl eylediklerinde ol vakit Dârü's-sa'âde Ağası Kâtibi olan semâhatlu Dervîş Efendi'ye havale ve keyfiyetini sül'âl için emr-i Hümâyûn olmağın taraflarından Ağa Celbîsi Hacı Salih'i ta'yin, ol dahi vakt-i işâda mahalline gidüb mescid-i şerifinin imâmını hânesinden ihrâc, mescid-i merkûm kimin vakfı olub ve s üret-i inhidâmı ne rütbede olduğunu istintâk ve mukaddemen kırk kîse akçe'ye keşf olunub metrukten kaldığı ve Şeyhu'l-İslâm Efendi nezâretinde olduğunu istihbâr ve takrîrini alâ vukû'ihı gelüb inhâ eyledikde ber-vech-i muhar-rer keyfiyetini karin-i ilm-i âlem ârâ-yi şehriyârî olmağla ba'dehu bi'n-nefs cenâb-i Şeyhi'l-İslâm fezâ'il-i irtisâm efendi hazretlerinden istifsâr buyurdıklarında vakfı za'îf ve bi-hasıl olub cânib-i vakıf-dan inşâsına kudret olmadığının Pâdişâh-ı mürüvvet-penâh hazretlerine bi'l-müşâfehe ifâde-i hâl ve ibnâ olunmak için vakfiyeti istibdâl olunmasına fetâvâ-i şerif dahi vermekle binâen-aleyh tecdidi emr-i Hümâyûn merhâmet-i makrûn olmağın Defterdâr-ı esbak Âtîf Efendi merhûmun damadı olan Ali Ağa her işinde mukaddem kâr-güzâr ve her vechile mustakim ve sadâkat-kâr ve her hususda mücerrebül-etvâr olduğu ez-kadim Dervîş Efendi'nin mal'ûmları olduğundan gayri mukaddem halka lev-nâm su yollarının tecdîd ve re'sen icrâsına me'mûr oldukda sıdk ve istikâmeti tekrâr zâhir ve sa'yi belîğ birle hizmeti kemâ yenbeği bâhir olmağla bu hususa dahi binâ emini ta'yin ve zemâm-i umûr-i ebniye dest-i sa'yi himmetine tevdi' ve terhîn olunub ol dahi fenn-i san'atta mehâret-i tâmî olan neccâr kalfalarından kâr-âzmûde Simyon²⁰ nâm zimmiyi kalfa tahsis eyledikten sonra bin yüz altmış bir senesi mâh-ı Şevvâlî'l-mükerremin on dördüncü isneyn günü (7 Ekim 1748 Pazartesi) eşref sâ'atde ibnâ için esas hafrine mübâderet ve mescid-i merkûmî hedm kal' idüb arsası mesâha olundukda terbi'an beşyüz altmış üç zirâ²¹ dokuz parmak, imâmına ve mü'ezzin ile kayyimine meşrûta olan üç bâb hânedan dahi ikiyüz elli beş buçuk zirâ'ki cem'ân sekiz yüz yirmi sekiz buçuk zirâ' dokuz parmak hasil arâzi olmağla çünkü ol arâzi havâlî-i İstanbul'un gayet şerif ve mu'teber mahalli ve esnâf-ı sanâyi' ve erbâb-ı hurfetin kurbu civârı olduğundan evkât-ı hamsede, belki cemî'i ezmende cem'iyyet-i müslimîn ve cemâ'at-i musalliden hâli olmaz deyû cevâmî-i selâtîn misillü ma'bed-i azîm inşâ olunmak irâdesi nev'i tab'-ı bülend-i himmet şehin-şâhide cevân ve bu mefhûmı mülâhazadan nâşi binâ Emîni dahi tevsi'i esâs için kesret-i amele ile hizmet-i me'mûresinde pûyan iken şehriyâr-ı sûtûde-kâr hazretleri sarây-ı dil-ârâ-yı atika beş behânesiyle mahall-i binâyı târe-i nigâh temâşâ ve ba'dehu hatt-ı rihâl izzü iclâl esnâsında meğer köşe başında bir ihtiyâr adam durub Şehin-şâh Melik cenâb hazretlerine du'â ey-

lemiş der akib sarây-ı atîk-i ma'mûreden Silâhdar Ağa adam gönderüb Dervîş Efendi'yi istediler. Ta'cilen gidüb sizi Şevketlü Efendimiz istiyor didiklerinde ol vakte gelince huzûr-ı Hümâyûna misûl olmadıklarından başka bedihî zuhûrundan ucben aslı nedir deyû sül'âl idüb silahdâr Ağa dahi pek sihatini bilmem. Lakin bu tarafa gelür iken köşenin başında bir pîr-i mübârek adam durur idi. Şevketlü Efendimiz mukabelesine geldikde el kaldırub ağlayarak "Efendim Pâdişahım, Hak Te'âlâ vücûd-i Hümâyûnını hatasız eylesün, câmi'i-i şerif binâsına himmet-i mülûkâneleri ma'tûf buyurulmağla cümle ehâlî-i mahalle fukarâ kullarını mesrûr ve ihyâ buyurdığınız için Hak Te'âlâ dahi Şevketlü Efendimin mübârek kalbini ma'mûr ve ihyâ eylesün" deyû reft-engiz du'â eylemiş idi. Gâlibâ bundan iktizâ itmek gerek deyû haber virub, Efendi dahi huzûru fâ'izî'n-nûr Husrevâneye çehre-sây oldukda câmi'i resm idüb tiz getir deyû emr-i Hümâyûn olmağın hemân ol gün müsâre'aten çâr-divâr bir resm itdirüb getürmüşler idi. Lakin Pîr-i merkûmun mütedarri'âne du'â ve niyâzı Pâdişâh-ı takvâ-penâh hazretlerine kemâl-i rütbe te'sîr idüb fi'l-asıl dahi cây-gîr zamîr-i münîr olan câmi'i-i kebir ibnâ olunacağı münfehim idi. Bir kat dahi bâ'is-i şevk-i cemîle ve mübâderetine illet-i müstakille olmağın der akib mücessem-i tersim emr ü fermân olunub tab'ı Hümâyûn pesend makrûn üzere yek kubbe ve dînunda (derûnunda) sûtûn sikleti olmayub tabakât ve mahfilleri ve derûn-i birûn hey'et-i câmi'ası elyevm ne surette ise bir kebir levha üzerinde bi-aynihi resm-i cesîmi suret-yâb ve ma'rûz-i rikâb-ı müstetâb olunub irâset ve sûret-i hey'eti makbûl-i şehriyâr-ı âlicenâb olmağla alâ resmihi binâsına karar-dâde olunub ancak resmine göre arâzi-i mevcûde muzayyik olduğundan tevsi'i için menâzil iştirâ olunmak

- dıkları gümüş paraya "beyaz sikke" anlamında "Akçe-i osmanî" demişlerdir. Orhan Bey'in cülûsundan 3 yıl sonra 729 (1328/1329)'da Bursa'da ilk basılan bir Akçe-i Osmânî bir miskalın dörtte biri, yani altı kırat (1.154 gr.) vezninde idi. Ancak akçe her zaman aynı vezni muhafaza edememiş ve zamanla kıymeti azalmıştır. Mahmûd I. (1730-1754) ve Osman III. (1754-1757) devirlerinde yani bu eserin kaleme alındığı yıllarda 1 para= 3 akçe üzerinden işlem görüyordu. Bundan takriben bir asır evveline gelinceye kadar paranın alt ve üst birimleri şöyle idi. 1 kuruş= 40 para, 1 para= 3 akçe, 1 akçe= 3 pul olarak geçiyordu. Bu konuda geniş bilgi için bk. İ.H. Uzunçarşılı, *Akçe mad.*, **IA.**; İbrahim Artuk, *para mad.*, **IA.**; M.Z. Pakalın, *akçe mad.*, **a.g.e.**; Halil Sahillioğlu, *Akçe mad.*, **DIA.** Krş. İsmail Galib, *Takvim-i Meskûkât-ı Osmaniye*, cetvel 2.; Halil Edhem, **Meskûkât-ı Osmaniye**, s. 3 vd.
20. Simyon (Simeon, Simon), Kalfa'nın milliyeti hakkında bk. Kevork Pamukciyan, "Nuruosmaniye Câmi'i'nin Mimarı Simeon Kalfa Hakkında", *İTÜ. Mim. Tar. ve Rest. Enst. Bülteni* (13/14), 1981, s. 21-23. Pamukciyan, bu makalesinde Simeon Kalfa'nın Rum asıllı olduğunu ispat etmektedir.
- ..Böylece, Hassa mimarı Simeon Kalfa'nın Rum asıllı olduğu, zamanına âit biri Ermenice, diğeri de Rumca iki kaynaktan katileşmektedir". s. 23.
21. Zirâ' hakkında bilgi için aşağıda not 6'da arşûn kelimesinin izahına bk.

beheme'hâl lâbüd olmağın arzen Çukacılar Hanına ve tülen Cebeciler Kulluğuna varınca ol mahal ada gibi başka bir dâ'ire ve zarfında birkaç çıkmaz sokak ve ba'zen odalar içi mahallât olub vâfir menâzir ve dekâkin ve mehâzin ve birkaç boyahâne ve bunların her biri evkâf-ı müteferrika-dan olmağla Haremeyn-i Şerifeyn ve Şeyhu'l-İslâm ve Sadr-ı a'zam ve bostâniyân evkâfı müfettişi efendiler ve hassa mi'mâr başısı ağa ve mi'mârân kâtibi ve hulefâsı ve evkâf mütevellileri²² mahall-i binâda bi'd-def'ât akd-i meclis ve matlûb olunan emlâkın ashâbı dahi ol günlerde savb-ı meclis-i ma'kûd da mevcûd olub mübâye'a olunacak emlâkın ibtidâ-yi emirde ma'rifet-i şer'i ve mi'mâr Ağa ma'rifetile ashâbı müvâcehesinde mesâha ve keşf ve tahrîr-i defter ve ma'rûz-ı rikâb-ı Hümâyûn olub mübâye'ası emr-i cihân-mutâ' buyurulduktan sonra mevki'inin şeref-i itibârına göre her birinin arsa zirâ'ına beş kuruşdan yedi kuruşa değin, eğer âkar yâhzen ise on kuruşa değin vaz'ı fi'ât, kaldı ki binâsı ahşâbdan olub iki-üç kat ve cedid tekellüflü musannâ' ise binâsı zirâ'ına yedi kuruşdan on kuruşa değin, eğer kârgîr hân ve mahzen ise oniki buçuk kuruşa değin fi'ât vaz' ve mücibince hisâb olunub cümle müvâcehesinde ashâbına verildikde ber-mücib kabul etti. Febihâ vâlâ insafdan udûl ve akçesini ahz ve kabzdan nükûl idüb tam'an ru'ûnet ve huşûnet idenler bir dürlü cebr ve kahr olunmayub çünkü hayrât olma hasebile Pâdişâh-ı deryânevâl hazretlerine hayır du'â itsünler. Maksûdu Hümâyûn dahi mücerred isticlâb-ı du'âdır deyû vech-i münâsibine göre bedel rızâ zâm olunarak bir vefk-i dil hâh-i etyâb ve rızâ-dâde ve ferh-i neşâtları ziyâde olub mütevellilerinden cânib-i Hümâyûna ifrâğ ve rusûm-ı firağları dahi itâ ittirildiğinden başka ekserinin istid'aları üzere binâ enkâzı dahi kendülerine devir, teslim olmağla sürûr-i tām ve hubûr-i malâ kelâm ile cilve-fürûş neşât-ı behçet olarak mübârek bâd diyub kîseleri lebrîz-i mümsik altın ile her biri geldikleri mahalle avdetde şitâb eylemişlerdir.

Minvâl-i muharrer üzere mübâye'a olunan musakkafât hedm ve arâzi tevsî' olunub iki bin beş yüz arşûna²³ karib câmi'i-i şerîf ve bin üçyüz yetmiş zirâ' şâdirvân temelleri mübâşeret tarihinden dört ay müddetinde binden mütecâviz rencber ve üçyüzden mütecâviz lağamcı ve ikiyüz divarcı ve alınan musakkafât hedmi için elliden mütecâviz neccâr içtimâ' ile hafr-ı esasda ihtimâm-ı tām olunur iken Saferu'l-hayr duhûl itmezden mukaddem câmi'in temeli teyemmünen vaz' olunmak için ve kazılan meydân arâzisinin mahall-i vustunda bostan kapısı gibi bir kulaguz hafr ve temel vaz' olunmak için ka'r-ı zemine degin kazılıb âmâde olduğu haber virildikde istihrâc ve intihâb olunan şeref-i yümn-i sâ'at ki, bin yüz altmış iki senesi Mâh-ı Muharremi'l-Harâmın yirmi dokuzuncu Cumartesi (19 Ocak 1749) günüdür²⁴, sâ'atin akrebi altı buçuk ve dakikası altıda iken vaz'ı esâs-ı fermân olunmuş idi. Dâru's-sâ'ade Ağası Kâtibi olan Derviş Mustafa

Efendi cümleden evvel binâyı teşrif idüb iktizsâ iden hususlara nizâm virdikden sonra ol pîrâye bahş rutbe-i sadaret-i uzma Firari-zade Abdullah Paşa ve Şeyhu'l-İslâm fezâ'il-i irtisâm Es'ad Efendi hazerâtı ve Haremeyn Müfettişi Ni'metullah Efendi ve hâlen Ayasofya-i Kebir Vâ'izi Hızır-zâde Hasan Efendi ve Sultan Ahmed Hân Câmi'i Vâ'izi Emîr Efendi ve Dâru's-sâ'ade Ağası kitâbetinden munfasıl divân hâcekânından Haremeyn ricâli Efendiler ve mi'mâr ağa ve su nâzırı ve sâ'ir bi-isrihim gelüb mevcud ve duhûl-i vakt-i şerefden evvel mahall-i esâse nüzûl ve ayâr sâ'atler cümle müheyyâ berdest vakt-i şerefün duhûline intizâr-ı dikkat olunur iken çâyrek sâ'at kaldıkda ta'zimen ibtidâ Şeyhu'l-İslâm Efendi ve sâniyen Şeyheyn-i muhteremeyn hazerâtı dest-i tazarru'i bâz ve du'âya âgâz idüb da'vât-i hayrî arz-ı icâbethâne-i Yezdân ve mâ'adâsı zemzeme-i âminde yek-zebân ve inde'l-hâtîme Fâtîha-hân olduklarında der akib vaz'ı esas olunub sadr-ı a'zam hazretleri sürûr-i izhâr ve bi'r-i esasa bir kaç kabza altın nisâr idüb Binâ Emîni Ali Ağa ve mi'mâr ağa ve binâ kalfasına hil'at ilbâs ile ikram ve şeyh efendilere mahsûs surre in'âm ve

22. Mütevellî, vakfın işlerine şer'î hükümler ve vakfın şartları dâiresinde idâre etmek üzere tayin edilen kimsedir. Mütevellilik iki kısıma ayrılır: birincisi, meşrûtiyet üzere mütevellidir ki, mütevellî olması vakfın şart-ı iktizâsındandır. İkincisi, meşrûtiyet üzere olmayan mütevellidir ki, mütevellîliği boş bulunan bir vakfa meşrûn-lehi bulunmadığı cihetle hâkim tarafından tayin edilen mütevellidir. Bk. Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukukî İslâmiyye ve İstîlâhâtı Fikhiyye Kamusu**, IV, 287. Krş. M.Z. Pakalın, mütevellî mad., a.g.e.

23. Arşın, Türk lehçelerinde arşun, arçın, arjın ve alçın şekillerinde yer alan kelime, Pehlvice arş'n'den (yeni Farsça âreş, reş) gelmektedir. Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan uzunluktur. Arapça'sı zirâ'dır (çoğulu ezrû, zur'ân). Arşın kelimesi Türkçe'den de Rusça'ya ve Balkan dillerine geçmiştir. Metre sistemine geçilmeden önce kullanılan bir uzunluk ölçüsüdür. Arşının, kullanıldığı devirlere ve beldelere göre çok çeşitleri vardı. Osmanlılar'da esas itibarıyla iki türlü arşın kullanılmıştır: a) Mimârî Arşını, Mimarlık işlerinde kullanılan bu arşının değeri 75.8 cm. uzunluğundadır. b) Çarşı Arşını, Kumaş ölçülerinde kullanılmakta olup değeri 68 cm. uzunluğundadır. Yeni Arşın. (metre), 29 Şevâl 1298 (24 Eylül 1881)'de, 1 Mart 1882'den itibaren geçerli olmak üzere yeni ölçülerin tanzim, tensik ve kullanım şekilleri hakkında, eski ölçülerin karşılıklarını gösteren listeleri de ihtivâ eden yeni bir karamnâme yayınlanmıştır. Nihâyet 26 Mart 1931'de ölçülerde âşârî metre sistemi kanunu kabul edilmiş ve Aralık 1933'den itibaren kat'i olarak tatbik edilmeye başlanmıştır. Bu konuda geniş bilgi için bk.M.Z.Pakalın, Arşın mad. a.g.e.; Arşın mad., İA.; Arşın mad., TA.; Mehmet Erkal, arşın mad., DİA.

24. 14 Şevâl 1161 (7 Ekim 1748) Pazartesi günü hafrîyata başlanmış (bk.yukarıda Osmanlıca metin), 29 Muharrem 1162 (19 Ocak 1749) Cumartesi günü de kurbanlar kesilerek temeli atılmıştır. Buna mukabil çağdaş yazarlardan ve günün olaylarını kaleme alan Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi (**Mürî't-Tevârih**, nşr. M.Aktepe, İstanbul 1978, II A, s.5), câmiin başlangıç tarihini 8 Muharrem 1162 (29 Aralık 1748) olarak kaydetmektedir. Şinâsi Altundağ (Osman III. mad., İA.) ile Semâvi Eyice (Nuruosmaniye Câmiî mad., TA.) ise câmiin başlangıç tarihini 28 Muharrem 1162 (18 Ocak 1749) olarak vermektedirler.

amele-i sâ'ire için dahi atâyâ-yı cemîle ile cümleyi hisse-mend megânim bir ü nevâl buyurduklarından sonra teşekküren kurbanları zebh olunub merâsim-i itmâm ve nehzât-ı kıyâm ile sarây-ı âsfâya atf-ı zimâm ve hengâm cem'iyet ber-vech-i muharrer resîde-i hitâm olmağın ba'dehu kemâ-kân toprak hafrine müsâre'ât olunub rûz-merre yirmi-otuz katâr-ı esterân ve kırk-elli katâr-ı himâr ve bâr-girân ile çıkan toprak deryâya ve câ be-câ Fazlı Paşa Sarayına ve Cinci Meydânına nakl ve ihraç ve yirmi iki arşun ka' r-ı zemine nüzûl itdikde su çıkub sudan dahi aşağı iki arşun kazıldıkdan sonra birkaç mahal tulumbacı mikrasları kurulub cesim topaç direklerinden üçer buçuk arşun kazıklar kat' ve dak olunub dak olunan kazıkların beyinleri iki arşun parmağı fasıla ile birkaç bin arşun vüs'atî olan bütün meydân kaldırım taşı dizilür gibi timurlu kazıklar kakılıb iki kat kireç ve bir kat hâlis horasan ile beyaz senk molozdan memlû rıhtım birkaç arşun bâlâya çıkub hemvâr oldukda binâya kemâl-i metânnet ve resânet hâsıl olmak için ayaklar seçilüb ve ayakdan ayağa kemerler devr olunub miyânına sarnıç su hazineleri süreyâb ve yer yüzüne çıkmağa dört arşun kaldıkda köprilik od taşı ferşine şur'ı olundığı esnâda ki bin yüz altmış iki senesi Mâh-ı Şa'bân-ı'nın on üçüncü günü (29 Temmuz 1749) tarihile müverrehdir. Daru's-sa'ade Ağası Kâtibi olan Derviş Efendi lafazan ve ma'nen ve hakikaten derviş olduğu gibi bulunduğu hizmetlerde dahi lillâh fillâh sıdk ve istikâmet ve hulîsî derpîş idüb pâki-i dâmân-ı ismet memdûhu'l-fi'âl bir zât-ı ferhunde hisâl olduğundan hakkında lücce-i âtifet-i mülûkâne cûşân ve rûtbe-i vâlâ-yı muhâsebe-i Haremeyn ile kadri terfi ve bülendül-akrân olub taşrada hizmet-i celîle izhârile mühimsâz iken zâtında merkûz olan âsâr-ı rûşd ve zekiye-i intibâh meşhûd nazar-ı dakika şinâs Pâdişâh olmağın Daru's-sa'ade Ağası tarafından huzûr-ı Hümâyûna çağrılıb utbe-i şevket ve iclâle vaz'ı nâsiye-i ibtihâl şerefîni eyledikde şehriyâr-ı kadirdân hazretleri ref'i mehâbet-i meclis itmek için telattufu kerîmâne ile izhâr-ı mu'âmele-i istinâs buyurub kemâl-i tevâzu-i mülûkânelerinden "Derviş Efendi ne işliyorsun heman onda oturub zevkmi ideyorsun" diyû nevâziş ben de nevâz buyurduklarında zemin-bûs birle" şevketlu, mehâbetlu efendimin devâm-ı eyyâm-ı ömr-i şevketleri du'â-yı hayırlarının hizmetlerindeyim, Hak Te'âlâ vücûdu Hümâyunlarını hatasız idüb âmm-e-i bendeşan ve bu abd-i hakirlerinden zıll-ı merhametlerini zâ'il eylememeye" diyû izhâr-ı ubûdiyet eyledikde "bak benim bu esnâda câmi'i şerif binâsı hizmetinden ehem ve mültezim nazar-ı Hümâyununda bir iş yoktur ve sen öteden beru sâlik-i hüsn-i tarîk ve hareketinde mazhar-ı tevfiğ olub nâsa hayr-hâhî ve hizmetinde meşkûru'l-mesâ'i olduğundan bu hususda dahi sadâkat ve istikâmet ve hulûskârî bezl-i kudret ile hizmet idecek ma'lûm-i mülûkânemiz olmağla câmi'in binâsı üzerine seni ta'yin idüb müstekillen nâzir eyledim. Her umûru husûsuna kemâl-i sa'yi ihtimâm ve

ziyâde himmet-i belîğ tam idüb bidâyetinden nihâyetine değin bir ân üzerinden devr ve mehcür olmamak üzere min külli'l-vücûh umûrının ber-vech-i merâm temşit-pezir olması senden matlûb olmağla ta'lik-gerden ihtimâmın olan işbu husûs me'murda hayren ve gerek şerren her ne olur ise senden bilürüm. Göreyim seni ne güne irânet ve husn-i nezâret idüb bezl-i vücûd idersin. Zirâ bu madde sâ'ir hususa kıyas değil li-vehi'llâhi Te'âlâ hayrat-ı celîledir. Amele ve fi'lesine hayf ve gadr olunmayub ücretlerinin siyâk-ı âmm ve siyâk-ı âlem üzere tamâmen virilmesine ve hukuku esnaf alâ mâcere'l-âde edâ olunmasına kemâl-i dikkat ve rencide remîdeden selimül-hal olmalarına bezl-i kudret idüb herkesin irzâ olması ve hukûk-ı ibâd kemâ yenbegi icrâ ve hizmet-i a'malde olan müs-lim ve gerek kefare bir alâ-yı zu'afâdan olmağla işlerinde müsâre'at behânesile tecbîr ve tekdîr itdir-meyüb mülâyemet ve râfet-i mülûkânemiz üzere hareket ve cümlesinden zât-ı merhamet-i ittisâfıma hayr du'â aldırmağa sa'yi vefret eylesesin. İnşâ-Allah Te'âlâ sen dahi hayr du'âma mazhar olduğundan gayri "Küll-i nefsin yücâzâ bimâ eslefethu" medlûlince ber-maktezâ-yi hasb-i hâl " her ne itsen encâmında ona göre mucâzât olacağın" emri mukarrerdir deyu kemâl-i emr-i ekid ve tavsîye-i şedîd buyurdukdan sonra cânib-i âsafiden dahi emr-i Hümâyûnı mutazammın fermân ve emr-i lisân-ı vâcibî'l-izân için baltacılar kethüdâsı koşılıb sadr-ı a'zam hazretlerine irsâl ve ber-vech-i muharrer ma'lûm müşirleri oldukda vezîr-i âsaf nazîr dahi emir ve tavsîyenin tekrârı hilâlinde nezâretini mü'eyyid düş ibtihâcına sof ferâce ilbâsile ikrâm ve hizmet-i me'mûrelerine kemâ yenbegi kıyâm eylemişlerdir. Hak kelâm ve muhassal-ı merâm budur ki Efendi mûmâ-ileyh hazretleri bir dâste-i düş vedî'atî olan ebniyede nitâk gayreti meyân himmetlerine şedbend ve vech-i teveccühlerine evâb-ı huzûr ve râhatı sed ve fâtiha-i me'mûriyetlerinden hâtîme-i meymenet lâyihasına değin bâzû-yi himmetlerine fûtûr getürmeyub ber-muktazâ-yi emr-i Hümâyûn hareket ve ser-mütehâvin ve taksîrât olunmasızın rûz-merre akîb-i Salâtî's-Subh cümleden mukaddem binâya gelüb ve ahşâm amele pazûs oldukdan sonra cümleden mu'ahhar hanelerine gittiği ve ma'âz Allâhi Te'âlâ bi'd-def'ât ihrâk vuku'unda ikişer üçer kişi binâda kalüb tâ bi-sabah şebb zinde-dâr kemâl-i tehaffuz üzere tâb-âver olduğu hattâ bir kaç def'a hanelerinin câr-ı mülâsıkında harik-i azîm olub selâmetden nâ ümîd olduğu kendilerine haber virilmişken hayr ve şerre min tarafî'llâhi'l-Bârî itikadına teşebbûs ile meslek-i dervîşide sebât ve her halde icrâ-yi sadâkat ve muhâlesat idüb binâdan bir hatve hareket eylemedikleri cümleyi engüşt ber-dehân acib ve hayret eyledi. Bu vechile ale'd-devâm ikâmet, husûsen eyyâm-ı şitâda şiddetinde ve hengâm-ı suret sermâde günde bir kaç def'a, belki her sâ'at ellerinde asâ dâ'ir ve sâ'ir olub binânın zir ve bâlâsına su'ûd ve nüzûl iderek idâre-i meşîyyet ve erkân-ı erbe'anın her cânibinde bir kaç mahalde olan ayak

ve tiz-gâh ustalarının yanlarına varub teşvik-i a'mal-i mehâret ve tahrîs-i sa'yi müsâre'at için ustaları rû'esâsına ve neferâtına ve kâr-güzâr taşçı efrâdına bir iki gün zarfında müvâzin-i kâbiliyet ve isti'dadlarına göre üçer beşer ikişer altın atıyye ile zevkâne mülâyemet ve lutfâne istimâlet iderek hissemend vâyedâr âtîfet olduklarında an samimi'l-kalb şehriyâr-ı sûtûdekâr hazretlerine hayr du'â aldırıldığı cümlelerin meşhûdi ve hâlen amelenin zebân-zed hâl ve kalleridir.

Ezcümle sırık hammâlânı her biri hamli sakil olan kebîr ve arîz mermer pehlû ve mermer sütûn ve taban ahcârın tabakât menziline is'âdı için her bir adedine on sekiz, yirmi dört, otuz iki dahi ziyâde hammâm neferâtı koşlub iktizâsına göre su'ûd ve nuzûl itdirirler iken ta'b ve meşakkatlerini müşâhede eyledikçe nisyân-ı mihen için ekser eyyâmda hammâm başlıklarına başka ve neferâtına başka dest-kerem peyvestelerinden hisse-dârâyve kerem olanlar ahcârın tahmili için müsâre'atde biri birlerini müsâbekat iderler idi. Kezâlik taşçı kâr-hânegilerine ve hasekiyân ve mu'temedân ve harbeciyân ve sâ'irine işlerinde ser'i'ul-hareke olub müsâre'at sûretinde mecd-i sâ'i olanlara ve bir husûsa ta'yin olunub itmâm-ı merâm ile gelenlere bi-kadr-i istihkâkîhim atıyye-i vâfire ile çok kimesneden celb-i du'â ve anlar dahi tenk desten rehâ bulub hak budur ki hüsn-i revîye-i lisân ve iksâr-ı atıyye-i ihsân ile "Utlubûl-hayre inde hisâni'l-vücûh"²⁵ kelâm-ı mû'ciz beyânının masdakı olub sağîr ve kebirini kerem-i atâyâsına dil-dâde ve cümlesi hizmet izhârında üftâde olmağla rûz ve şebân belki her ân cenâb-i şehriyâr-ı kâm-kâr hazretlerine da'vât-i hayr eylemek mecmû'una vird-i zebân idi. Hattâ hasekiyân ve mu'temedân ve harbecilerden biri teşdid ve tehdid kasdile ameleden birine hilâf-i merzîyye durub ve şetûm idüb teşkî eylediklerinde madrûb ve âzerde olanları bir tarîkile mutayyib eyledikten sonra darb ve şetn idenleri getürdüb müvâcehelerinde mücâzât bil-fi'il olduğundan gayri fimâ ba'd bir dahi eylememek üzere men' ve zecr olunurlar idi. Ve birinin hasbe'l-beşeriyye fi'l-i kabîhi ve melfet-sarîh-i zâhir olub yine içlerinden müdde'î olduklarında müslûman ise ta'yin olunan orta yazıcısı ma'rîfetile, zimmî ise kendi re'isleri ma'rîfetile hüsn-i müdâfe'a, eğer bi'z-zarûre te'dib ve tehdid lâzım gelse dahi yine âhır hususda tayyib-i hâtır olacak vechile mu'amele-i bil-mücâmele olunub hulâsa-i mâ hasal sekiz senenin zarfında dört binden mütecâviz ameale ve fi'le-i hademe ve fırka-i esnâf ve zümre-i hîrfet ve gerek zâbitanından ferd-i vâhid bir tarîkile dilgîr ve bir vechile tefcîr olunmayub her biri kendü müvâzin kabiliyet ve isti'dadları üzere cümlesi âtîfet ve mürüvvetlerinden hisse-mend vâye-dar olub resîde-i hitâmina degin her husûsda re'yi rezîn-i âkilâne ve tedbîr-i mu'tedilâne ve bahş-i kerem atâyâ-yi cemîle ile mecmû'unu meşkûr ve hoşnûd ve her ne kadar hisâl-ı hamîde var ise kendinde mevcûd olmanın nâm hatemî ki, nâm ve cûd-i sehâ ile celb-i kulûb-i

havâs ve âmm eylediğinden ol vakitden berû pâdişâh-ı fütüvvet-penân hazretlerine şebân-rûz du'â-yı hayr eylemek kendülerine vücûb mertebesinde olduğunu el-ân mütefekkir ve itiraf idüb devâm-ı eyyâm-ı ömür ve devlet-i pâdişâhî da'vâtında vakf-ı zebân halve kal eyledikleri vâreste-i âşikâr ve divinden sonra gelelim mâ nahu fih olan câmi'in binâ ta'rif ve tavsifine.

Temel rıhtımından yer yüzüne çıkmağa dört arşûn kalub köprilik od taşı ferşine şurû' olunduğı bundan akdem bâlâda şerh ve tasrîh olunmuşıdı.²⁶ Ahcâr-ı merkûm ferş olunarak rûy-i zemîne müsâvi oldukda câmi'in cevânib-i erba'a divârları tarh olunub secde zemini ne mikdâr mürtefi' olsun diyû ba'de'l-istizân istişâre olunmak fermân olunmakla Dârû's-sa'âde Ağası sâbık kâtibi ve ol esnâda rûz-nâmçe-i ewel Ali Efendi ve âmedci karındaşı olan şehir-emini Yusuf Efendi hazretleri ve Haremeyn Müfettişi Ni'metullah Efendi ve hassa mi'mârî başısı ve su nâzırı akd-i encümeni istişâre ve ba'de'l-müzâkere Sultan Ahmed Hân Câmi'i intihâb olunub ana mukâyese olunmağla havlısı zemininden üç arşûn irtifâ' ile ve dâ'iren mâ dâr som mermerden i'mâl olunarak otuz aded iğeden çıkma musaykal toplı timûr pencereleri vaz' ve secde zemininden yây kemerlerinin üzengi tabanına çıkınca kaden onbeş arşûn som mermer ve üzengi tabanında câmi' kubbesine varınca kaden yirmi sekiz buçuk arşûn küfeki taşından olub ve kubbenin aşağıları arzen bir buçuk, gittikçe bâlâya karîb bir arşûn altı parmak kalınlığıdır. Ve yine kubbenin zemin devri yüz buçuk arşûn olmağla hâsılı namaz kılınan zeminden tâ kubbe alemine varınca vech-i muharrer üzere onbeş arşûn som mermer ve yirmi sekiz buçuk arşûn küfeki ve onbir arşûn kubbe-i tıfıl ki min haysûl-i-mecmû' elli dört buçuk zirâ' câmi'in kaddi iktizâ ider. Ve kubbenin büyüklüğü câ be-câ müzâkere olundukca erbâb-ı fûnûn ve ehl-i vukûfun haber verdikleri cevâbe göre nefis-i Âsitân-i Devlet-i Âşîyânede cümle büyük kubbe ibtidâ Ayasofya-i kebîr, ikinci Süleymaniye Câmi'i, üçüncü Ebu'l-Fetih, dördüncü işbu Nuruosmânî Câmi'i şerîfinin kubbesi olub mâadâ olan cevâmî-i selâtin cümle bunların mādûni olduğu müttefekun-aleyhdır.

Gelelim câmi'i şerîf-i nev-tarz-ı latîfin derûni mesâhasına: iki tarafın divar kalınlığı ve tarafeynin çıkma tabakalarile arzen çâm-çarşı kırk sekiz buçuk zirâ', sekiz parmak olub ve yine tarafeynin divar kalınlığı ile tûlen kırk sekiz arşûn olmağla mecmû'î câmi'in derûni tertî'i iki bin üçyüz kırk altı arşûn ider. Kaldı ki şadırvânı suffelerile ma'a divâr tûlen otuz iki buçuk arşûn, üç parmak, yine tarafeynin divâr kalınlıkları ile arzen kırk iki arşûn olub bu hisâb üzere terbi' bin üçyüz yetmiş arşûn, altı parmak ider. Ancak köşeleri müdever olmağla terbi'inden bir mikdâr noksan olur. Suffelerine dikilen serçe gözü ta'bir olunur mermer

25. Hayri, güler yüzlü kimselerden isteyiniz

26. Bk. yukarıda Osmanlıca metin.

sütûn oniki aded olub her birinin uzunluğu yedişer arşûn ve çâm-çarşı kalınlığı yirmi ikişer parmakdır. Ve cümlesi yek-cevher olub Bergama nâm mahal-den gelmiştir.

Egerce sütûn-i mezkûrin tafsîl-i ahvâli etnâbile tatvile mü'eddî olacağı bedîhîdir. Lâkin ba'dehu zaman iktizâ eyledikde keyfiyeti ma'lûm olub "Küll-i emrin leyse fi kırtâsin zâ'a"²⁷ mazmûnî rû-nümâ olmak için reh-vâr kalem ile ifhâma cesâret ve tahrîrden meccâniyet olunmadı.

Câmî-i merkûm henüz sûrât-pezîr olmazdan mukaddem suffelerine dikilecek mermer sütûnlar âyâne mahalden tedârik ideriz diyû cümlesi gûte-hor girdâb-ı efkâr ve hîn-i iktizâda ne vec-hile tahsil ve ihzâr olunmak endişesi ashab-ı me'mûrun derûnlarında fi nefsi'l-emr fikr-i azîm ve endûh-i cesîm olub hatta meşhûr-ı enâm olan üstâd-kârdan merhûm Mi'mâr Sinân Tarihi'nde yazıldığına göre Süleymaniye Câmî'i binâsında mermer sütûnlarının tedârikinde ezid pür meşekkat su'ûbet çekilüb encâm-ı kâr bir kaçını Mahrûsa-i Mısır İskenderiyye'sinden ve mâ'adâsının her birini bir diyâr ve bir mahall-i ba'deden tahsil ve nakli müyesser olmuş. Bu sütûnlar dahi Bergama kasabası'nda sağ ve sâlim ve bir harabe kilise divârında metrukken kâ'im ve kimesnenin zabtında olmadığına voyvadası âlim olub bir muktazâ-yı baht-ı Hümâyûn cümlesi mermer ve serçe gözü yek-cevher olduğu haber virildikde tekrar tashih için adam gönderilüb geldikden sonra mahsûs câmi-i Hümâyûn kalfa gönderilüb sütûnların birini ihrâc ve tasnifeylediği timûr tekerleklü ve timûr bendlü ve kuşaklamalı kızak üzerine alüb otuzbeş çift câmus mandalarile tilâ ve cibâlden beş buçuk sâ'at mesâfe olan sâhil-i bahre bir tarik ile nüzûl ve tesyîr, lakin sâhil-i bahir olan mahal şen ve imâre olmadığından gelen sütûnları sefâyine tahmîl için metin ve vâsi' iskele ve Tersâne-i Âmire'de olduğu gibi bir 16 dâr ağacı inşa olunmak muktezâ olduğunu mesfûr kalfa geldikde takrîr ve keyfiyetini tefhîm ve inhâ itmekle iktizâ iden kerestenin bulunması Âsitâne'den ve bulunmayanı icâb iden bahasîle ol tarafın dağlarından kat' ve ihzâr ve la-zımgelen mühimmat ve amelesini bu tarafdaki irsâl olub mezkûr iskele metin ve mustahkem dâr ağacı inşa olunub tarik-i mezkûr mişe-zâr ve sütûnların tesyirine su'ûb-kâr olduğundan teshîl-i tathîri muktezâ olmanın Bergama'dan meşîyyet-i esb-i süvâr ile beş buçuk sâatlık mesâfe-i ba'de olan tarik hâr-hâşâk ahcârdan temdiye için kat'-ı eşcâr ve su yatağı ve çamûr ve enhâr üzerine cisr ihdâs olunmağla ber-vech-i meşrûh teshîl-i tarik olduğu ihbâr olundukdan sonra tahmîl ve Âsitâne'ye nakilleri için kimi tersânenen kalyon ta'yin olunmak, kimi üç direkli sefâyin isticâr ve her biri muktezâ-yi ekallînî ihtiyâr ve encâm-ı kâr birine karar virilmeyüb zirâ kalyon ta'yin olundığı halde ekalli iki-üç kalyona muhtâc ve mîriye mısır ve girân üç direkli sefâyin olmak lâzım gelse ancak ikişer sütûnı mütehammil ve derûn-i sefineye dahi sütûnlar yatağı

için mahsûs sandıklar çatılıb bu masraftan başka navl ücreti sekizer kîse akçe matlûbları olmuşken nihâyet beş kîse akçeye râzı olmaları ile iktizâ iden masrafından mâ'adâ oniki sütûn için altı kıt'a sefâyin otuz kîse akçeye isticâr olunmak lâzım gelür idi. Henüz ol mikdâr sefine ise, Âsitâne'de lenger-endâz mevcûd liman olmayub bu suretde endişesi her birinin derûnunda cây-girûne kalbe if-rah olunacağı lisanda tezkîr ve bir ferdin zihnine lâyiğ ve hâtırına hutûr itmedi ki, dil (د ل) kayıkları her vechile ehven ve eshel olduğunu Dervîş Efendi kemâl-i fehm-i kiyâset ve galebe-i fetânetlerinden istidrâk ve istihrâc eylediklerinde nefsi'l-emri mülâhaza idenlerin cümlesi Efendi mûmâ-ileyhin karîha-i pür-menihâlarından ta'akkul ve tezehhûn eyledikleri dil kayıkları her halde sermend ve hafî-fül-hareket olduğuna tefettun ve derk-i tedârikine tahsîn ve sühûletine teyekkun itmeleri ile mâhûve'l-hakku dahi tahmîn olunan birer sütûndan oniki kayığa virilecek ednâ navl ücreti ve kürek masrafı yalnız bir kalyon değil üç direkli sefinenin dahi birine mu'adil ve birinin masrafına mukabil olma-mağla Efendi mûmâ-ileyh her husûsda mutlak bu maddede tefekkûr ve rezânet-i re'yi tedbirleri hüsn-i bi-nazîr hem muvâfık-ı takdir olub bi-ta'ab tekellûfe hitâm-ı pezîr olduğu bedîhîden nakl olunacak sütûnların her biri nice yüz kantardan mütecâviz olub bu makûle hizmet cerr eskâlin uh-desinden gelmek Tersâne-i Âmire re'islerinin me'mûriyetine menûl olmanın istid'â olundukda içlerinden tefennün-i tâmî ve mehâret-i kâmile olan Mehmed Re'is intihâb ve bâ-fermân-ı âli ta'yin olunub iktizâ iden âlât-ı mütenevvi'a ve çifte dilli tûc (tunc) makara ve sâ'ir mühimmâtî lâzimeyi görüb kaldığı, bu bahâne ile ol tarafda re'âyâ ve berâyâ ve gerek ehl-i belleden ferd-i vâhid rencide ve tutulan rencberân ve koşulan hayvânât için âyende ve ravendeye ta'ciz ve remide olunmayub belki ihtimal ve sıyânet ve müddet-i ikâmete virilecek icârât ve lâzım gelen mühimmât bâ husûs masârif-ı me'kûlât min küllî'l-vücûh binâ tarafından rû'yet ve ashâbına redd-i hukûkiyet ve rızâ-yı Hümâyûn üzere icrâ-yi merâsim-i adâlet için Dervîş Efendi taraf-ı şerîflerinden Ahmed Ağa nâm bir sakallı Ağa ve yanına umûr-dîde beş-altı nefer çukadâr ta'yin ve biri birlerine nezâret ve müzâheret iderek umûr-i merkûmenin temşî-i hitâmına sa'yi belîğ-i dikkat olunub miyânede münâferet ve hilâf-ı merzîyye hareket eylememeleri için tenbîh-i mü'ekked ve hattâ mahallinde kimesneye bâr-mihnet ve bulunmaz ise zarûret çekmemek için pür-yedek rûgen-i sâde ve bir kazevî erzi mısırî ve buna kıyas ecnâs-ı zehâ'iri itmâm ve esnâ-yi tarikdaistirâhat ve derûnunda beytûtet için müte'addid çârke ve hiyâm virilmekle ve'l-hâsıl cümle mâ yuhtâcu-ileyh oldukları malzemeyi bi-kusûr tekmîlden sonra mecmû'unu dil kayıklarına süvâr ve mütevekkilen ale's-Settâr bād-bân-güşây âzîmet itdirilmiştir.

27. Kağıtta yazılı olmayan her şey unutulup gider.

Bi-mennihi Te'âlâ lede'l-vusûl şeref-riz sudûr iden emr-i âlişân mantûkınca Bergama Voyvodası el-Hâc Mehmed Ağa mübâşeret-i ve bu taraftan ta'yin olunan Ahmed Ağa ma'rifeti ve çukadârân-ı merkûmân me'mûriyetlerle rencberân isticâr ve câmûs mandaları teheyî-i ihzâr ve mukaddemen âmâde olunan timûr tekerlek ve timûrbende ve kuşaklamalı kızaklar üzerine sütûnlar tahmîl itdirilüb beş-altı yüz neferden mütecâviz kızak-keşân, arabacıyân ve amele ile rencberân cem'iyeti ve cümle me'mûrân mübâşeretile sâ'at be-sâ'at tesyîr-i te'ennî ve sûret-i hay - hûy meserreti ile beş buçuk sâ'atlık mesâfe bâ-avn-i inâyet-i Bârî ve yümn-i himem-i hazret-i cihândârî sütûnları sâlimen nüzûl ve müyesser oldukda her adedi bir kayığa vaz' ve tahmîl ve ba'de't-tekmîl tutulan amele ve rencberân ve koşulan devâb hayvânâtın ücreti yevmiye ve semen-i ma'rûfeleri ve sâ'ir iktizâ iden in'âm-ı bahşış-leri ber-mûcib-i emir ve tavsiye edâ ve teslim ve mecmû'î pür-vecih istihlâl-i irzâ olunub ehl-i beledi hamd ve teşekkür iderek vatanlarına avdet ve bu taraftan gidenler itmâm-ı me'mûriyet ile Âsitâne'ye ric'at, sefâyin dahi müsâ'id-i eyyâm-ı hevâ ile bâdbân-güşây-i azîmet idüb müfârekatlarının dördüncü beşinci günü biri birini müteâkıben mashûben bi's-selâme Bâli Köşkü önüne lenger-endâz vuslat müyesser olduğunu tebşîr eylediklerinde der-akîb Dervîş Efendi ve Tersâne-i Âmire'den limân re'îsi ve kedhüdâ paşa ve tersâne re'isleri mîrîüsârâ ile Bâli Köşküne gelüb Pâdişâh-ı dâver lutûf-pezdâz bende-nevâz hazretleri Yalı Kasrı âhîlerinde iken nazar-ı merhamet me'serlerinden sütûnları fenn-i yesir ile ihrâc eylediklerinde şehriyâr-ı kâr-gâh ve kerâmet dest-gâh hazretleri kemâl-i ferh ve neşâtlarından gelen tersâne re'islerine yed-i mü'eyyedelerile cîb-i Hümâyûnlarından atıyye-i vâfire ihsânile cümlesini hisse-mend vâyedâr-ı âtîfet buyurdular.

Sütûn-i mezkûrîn hadîka-i hâssaya nakil ve birkaç gün mürûrundan sonra tersânenen mahsûs kızaklar götürülüb yine ke'l-evvel tersâne takımı ve Âsitâne'nin hammâl başısı ve iskele kedhüdâları bi'l-cümle hammâlân neferâtile sütûnları hadîka-i hassadan ahz ve tarîk-i caddeden her birini birer günde câmi'-i Hümâyûn binâsına nakil ve hitâm-ı hizmete değin ve mukaddem ve mu'ahhar cümle mevcûd olanlara ve öteden gelenlere ve sefâyin rû'esâsına ve tâ'ifesine navl sefineleri ve herkesin icârât-ı yevmiyeleri bilâ kusûr virildiğinden başka her birisine ferâde ferâde alâ hadd-i merâtibihim in'amat ve ikrâmları yedlerine teslim ve mecmû'î me'mûllerinden sad-efzûn mükrem olub bundan mâ'adâ Bergama Voyvodası el-Hac Mehmed Ağa sütûnların nakli hizmetinde o kadarca bulunmak hasebîle avâtîf-ı aliyye-i mülûkânenen rût-be-i vâlâ-yı ser-bevâbîn dergâh-ı mu'allâya pâ-nihâde olduğundan başka öteden berû sinîn-i mevfûre din-Devlet-i aliyye hizmetinde emekdâr ve mazhar-ı inâyet olmağa sezâ-vâr iken hezâr inzîmâm himmet ile kapucı-başı olanların mecmû'î yevmiyelerini kendüleri mahlûlden tedârik ve nâ'il-i nân-pâre ola

geldikleri meşhûd-i âlemyândır. Mûmâ ileyh ise kemâl-i re'fet-i mülûkâne ve galebe-i mezid inâyet-i husrevânenen yevmî yüz elli akçe kapucı başılık vazifesi bâ-hatt-ı Hümâyûn tevcih ve inâyet buyurilub müddet-i medideden berû hasret-yâb olduğu rutbe-i âliye ednâ bahâne ile nâ'il-i meram ve meccânen çerâğ-ı tâm ve mes'ûlile şâd-kâm olub mütemetti'-i şevk-i şâdi ve muğtenim'-i ni'âm bermurâdi olmuştur. Hattâ ru'ûs-i Hümâyûnî Dârû's-sâ'ade Ağası tarafından götürülen teber-dâra Dervîş Efendi kendi kîsesinden iki yüz elli kuruş ikrâm idüb bundan sonra yine mûmâ-ileyh el-Hac Mehmed Ağa'yı mücerred sıyâneten ve himâyeten kapu tarafından yahûd Ağa tarafından adam gidüb akçeden çıkarmasun diyû rû'ûs-i Hümâyûnî câmi'-i şerîfin binâ kâtibi olub işbu ceridenin muharriri olan Ahmed Efendi kullarile kendine gönderdiklerinden sadece yalnız bir teşekkür nâmesile Merkûmî Efendi hazretlerine avdet ve onüç gün zarfında gidüb gelüb kemâ-kân hizmet-i kitâbetinde eylemiştir. Kezâlik sütûnlar nakliçûn tersânenen me'mûr olan Mehmed Re'is dahi her vechile riyâsete lâayık ve tarîkında imtiyâz olmakla şâyân-ı müstehak olmağın limân re'isliği inâyet ve ihsân buyunlulub ol dahi tarîkında behre-yâb olmağ-ı la elyevm duâ-yı ömür ve devlet cihândârîye muvâzabat ile rifâtinde kıyâm ve bâlâdan berû şerh ve tasrih olunan mevâdd-i sütûnun mâcerâ-yi ahvâlî bu mahalde hitâm ve tafsilî ber-vech-i merâm mûntehî kelâm olmağın bundan akdem câmi'-i şerîf vasfı şadırvân havlısı ta'rîfine geldikde zabt-ı inan-hâme olunub yine şurû' olunmak üzere rehn-i te'hir olunmuşdu.

Tetimmesinden olan minâreteyn kapısının alt eşiginde tâ külâh âlemine varınca uzun ya'nî temâm yetmiş beş buçuk zirâ' olub devri cismi üç buçuk zirâ' altı parmakdır. Teşrif-i Hümâyûn vukû'unda aşağı havlı kapusundan fevkânî binek taşına varınca olan tarîkin tûlî 35 arşûn, arzı on-beş arşûn olub ve yine binek taşından mahfel-i Hümâyûna girilecek kapuya varınca tûlî otuz arşûn ve arzı sekiz arşûn ki, cem'an terbi'i ikiyüz kırk zirâ' ider. Ve bu mahalde arzan yedi arşûn ve tûlen on arşûn musanna' -kâr ve matbû'u husnûl-inzâr bir bâb abdest oda-i Hümâyûnî olub ve oda kapısı kurbunda arzen dokuz ve tûlen onbeş arşûn bir sofa ve bir sofa ittisâlinde Dârû's-sâ'ade ağalarına mahsûs bir oda ve rikâb ağalarının tûlânî koğuşu ve yine bir oda ve başka iki memşâ ve bu dâ'ire-i Hümâyûnun tahtında ulûfe sergisi içün mütevellî odası ve başka hademe odası ve meydân.

Ve'l-hâsıl câmi'-i şerîf vâlâ münîfin mesâhası ve hey'et-i câmûsî bu mahalle gelince minvâl-i meşrûh üzere olub kaldı ki, sarf olunan mûhimmât-ı mahsûsa ve keyfiyet-i ma'mûle ile vech-i râbîta ve tarîk-i istihkâmı ber-vech-i ihtisâr böyledir ki, câmi'in mevzi'-i esas tâ bâlâ-yı kubbeye varınca dokuz mahalde binâyı kuşaklama içün çifteleme timûr civatalar dâ'iren mâdâr vaz' olunmağ-ı la bend ve rabt olunmuşdur. İbtidâ temelden yukarı ve ayaklar seçilüb ve kemerleri devr olunan su

hazinelerinin üzerlerine bir başından bir başına bağlatma için, ikinci otuz üç aded toplı timur pencerelerinin kemerleri üzerlerine, üçüncü mahfiller ve tabakâda vâki' mermer direklerinin üzerlerine ve gerek biri birinden bağlamalarına, dördüncü kebir yâi kemerlerinin üzeni tabanına, beşinci kalkanda vâki' câm tabanları üzerine, altıncı câm pencerelerinin üst kemerlerine, yedinci kubbenin üzeni devrine, sekizinci kubbede olan divâr câm-larının üst kemerlerine, dokuzuncu kubbe devir olduğunda kuşaklama için tuğlanın miyân devrine.

Bu zikr olunan dokuz mevâzî'a mezkûr civata çiftlemesi binânın bir ucundan bir ucuna varınca dâiren mādâr kuşaklanub bütün binâ gûyâ cism-i vâhid menziline ve rabt-ı istihkâm olunmuştur. Ve konulan civatanın her birinin uzunluğu mahalline göre dört arşundan dört arşuna değin uzun olub cismen kalınlığı balık sırtı ta'yin olunmağla tûline kıyâs hey'et-i cismi dahi ehline ma'lumdur. Bunlar bir kemerden bir kemere, yahûd bir sütundan bir sütuna merbût olub ve bunun ekseri ve ziyâde cesîm olanı derûn-i divâr ve cev'f-i binâda mestûr olmağla ancak ba'zıları zâhirde olmağın erâ'it olunandan dahi kusûrlarının tûlen ve gerek cismi ma'lûm olur. Ve binâyı gereği gibi bend ve rabt iden mücerred civata ile timûr kanad ve zıvata. Mezkûr civatalar ber-vech-i ta'rif kemerden kemere ve köşeden köşeye vaz' olduğunda kanca eğrisi gibi olan başları biri birinden tefrîk olmayub ve biri birini salıvirmemek için civata başlarının cem' olduğu mahallerde simid ta'bir olunur büyük ve cesîm timûr halka konulub civata derûn-i halkada merbûd ve mustahkem olmak için her bir simide ber-vech-i tahmîn kırkdan yetmiş-seksen ve kubbe-ye değin kurşun isâga olunub ve temeller rıhtım olunarak yer yüzüne çıkmağa dört arşun kala köprilik od taşı ferşine şur' olunub zirve-i bâlâya çıktığı mukaddemen tahrîr olunmuş idi. Mahall-i merkûmdan taş ferş olunarak yer yüzüne çıkub dâiren mādâr iki arşun kalınlığı olan divârlar ve bunca devir olunan kemerler mermer olsun kemerin küfeki gerek od taşı tâ kubbe-ye su'üd idince konulan ahcâr-ı mütenevvi'anın her bir kıt'asına iktizâsına göre her bir taşta üç, ba'zısına dört, ba'zı taşta beş hasılı üçden aşağı koydukları yokdur. Timûr kanar (kanad) vaz' olunub taş taşta rabt olunur ve her bir kanadın vezni beş-altı vakiyyeden bir buçuk okıyye²⁸ değin olub bunun dahi istihkâmı için her kanada oniki okkadan dört vakiyyeye değin kurşun dökülür. Bundan başka zıvata ta'bir olunur kalınca bir çivi timuri vardır, bir adedi bir vakiyye dahi eksik dahi ziyâdece olur. Bu dahi mecmû'î ahcârın yassılığına husûsen cümle kemerlerin her bir devir taşına birkaç mahalden konulub istifâ mertebe deliğine kurşun akıldılır.

Eğerce bu keyfiyet-i tavsif câmî-i şerifin binâsı hakkında tasrih ve beyân olunub lâkin yalnız buna mahsûs ve ancak câmî' binâsına muhtas olmayub imâret ve medrse ve kütübhâne ve hademe-i vakf odaları ve sebilhâne ve çeşme ve gayrihi

mecmû'î bu takviyet ahkâmına dahil olmağla ancak câmî-iu şerif-i ebniye-i azîme ve umûr-i cesîme olmağın ifhâm için bundan bahs olunub beyân ve icmâlen şerh-i ayân olunmuştur.²⁹

Pâdişâh kerîmü'l-vücûd mağfûrun-leh Sultan Mahmûd Hân hazretleri ekseri kış günlerinde binâyı irâ'et kaskile câmî-i şerif mümirrinden sarây-ı ma'mûreye hatt-ı rihâl izz ü iclâl buyurduca gâh be-gâh şadırvân kapusından girüb câmî-i şerifin derûn-i birûn ve zîr-i bâlâsına itâre-i nigâh temâşâ buyurduktan sonra Sarıkcılar cânibinden olan havlı kapusından çıkub savb-ı vâlâ-yi mülûkânelerine atf-ı inân pür-meymenet buyururlar idi. Câmî-i şerif binâsı tahmînen kandil tabakası menziline su'üd itdikde bir gün mahsûs gidüb binâda eğlenürüm diyu irâde-i aliyye-i hümayunları olmağın mübâyeye olunan menâzilden Mahmûd Paşa'nın Çörekçiler kapusuna gidecek tarik-i âmm üzerinde vâki' binâyı nâzır bir hâne tahsis ve ta'mir olunub nizâm virildikten sonra bin yüz altmış senesi Mah-ı (boş) günü (1747) tarihinde dâire-i hümayunun ber-mu'tâd kadim binîş takımı ile bâ-şevket ve ihlâl vakt-i Duhâ'da teşrif ve vakt-i Asr'a değin te'hîr ve tevkif ve nezâret-i aliyye-i kemyâ eserleriyle cümleye meserret-bahş eyledikten sonra hareket-i bereketlerinde inâyet-i mülûkânelerinden Dervîş Efendi hazretlerine mahsûs ihtirâları olan zer meskûk-i kebirden yirmi aded altın ve binâ emini Ali Ağa'ya dahi beş aded altın inâyet ve ihsân ve amele-i ebniye ve hademe-i sâ'ire dahi beş bin kurş atıyye-i ferâvân ihsân-ı Hümayun buyurulmağla hizmet-i binâda olanların mecmû'una sergi düşünüb ber-mücib-i defter alâ haddihim tevzi ve iktisâm olduğunda da'vât-i hayrî peyveste-i güngüre-i asmân eylediler.

Yevm-i merkûmun ferdâsı Sadr-ı a'zam Müşîr-i efhâm Divit-dâr Mehmed Paşa³⁰ hazretleri dahi kezâlik binîş takımile teşrif idüb hâne-i mezkûrun taraf-ı âhırında beyne's-salâteyne değin ku'ud ve nüzûl ve hîn-i hareket kufûlunda kerem-i âsafânelerinden üçbin kurş ihsân-ı hidivîleri olmağla meblağ-ı mezbûr dahi ber-mücib-i üslûb âdi sergi olunub bi-esrihim tevzi' olduğunda cümlesi

28. Okka, Ön Asya ülkelerinde ilk çağlardan beri kullanılan bir ağırlık ölçüsüdür. Okka aslında Arapça bir kelime olub "vakiyye, kıyye" şeklinde de söylenirdi. Okka devirlere ve beldelelere göre değişmekle beraber en tanınmış olanı dört yüz dirhem = 1282 gr.'dır. Bu konuda geniş bilgi için bk. M.Z. Pakalın, okıyye ve okka mad., a.g.e.; İsmet Parmaksızoğlu, okka mad., TA.

29. Câmî'nin müstemilâtı hakkında geniş bilgi için bk. **Sultan III. Osman Vakfiyesi**, TSMK. Hazine Dairesi nr. 1811, vr. 5a vd.

30. Divitdâr Mehmed Emin Paşa (öl. 1753), çeşitli devlet hizmetlerinde bulunduktan sonra 11 Ocak 1750'de sadrazam oldu. İki buçuk yıl kadar bu görevde kaldıktan sonra Hafız Beşir Ağa ile arası açılmış ve onun telkiniyle 27 Haziran 1752'de azledilerek Rodos'a sürülmüş, az sonra affedilip Mısır Vâililiğine atanmış, fakat Kahire'ye geldiği gün 1753 yılı mayısında ölmüştür. Bk. Uzunçarşılı a.g.e. s. 333-34.; Divitdâr Mehmed Emin Paşa mad., TA.

şâdi ve hisse-mend kerem vâfi olub mazhar-ı megânim pür ü nevâl oldular.

Pâdişâh huçeste hisâl hazretleri teşrif buyurdukları yevm-i mezbûrda binâ olunacak imâret-i âmire ve medrese-i latîfin re'y-i rezin isâbet arâları üzere mahallerini tashih ve inşasını emr ü fermân buyurmaları ile Sûk-ı Mâkiyâ'nın tarîk-ı âmm hizâsile musammem medresenin ense divarından yine tarîk-ı caddeye ve andan hâlen mevcûd Cebeciler Kulluğu'na karşı câmi'in havlı kapusına gelince bir iki mahalle ve zarfında vâki' büyütl ve tarîk-ı âmm üzerinde tarafeyn bi'l-cümle dekâkîn ve horasancî kâr-hânesi ve erâzil-i esâfil memlû kebir bir bekârlar hanı ve yine nekebât-ı eşhâs âteş-zebân ile meşhûn Kibleli-zâde Hanı üslûb-ı sâbık üzere keşf ve mesâha ve ma'rifet-i şer'ile fi'at-ı ma'rûfe üzere kemâ-kân ashâbının hüsn-i rızâ ve tayyib-i hâtırları ile mübâye'a ve hedm olunub arâzi imâret ve medrese inşâ olundukda ilâ mâşâ-Allahu Te'âlâ devâm-ı bekâsile bunca hademe-i vakıf fukarâsı ve talebe-i ulûm du'âcısı imâret me'kelhânesinde ve meskenlerinde sofra-i simât-i in'âm Sâhibü'l-hayrât Şevketlü Kerâmetlü Şehinşâh-ı mu'azzam efendimiz hazretlerinin ni'am-ı mezbûle-i vakfiyelerinden rûz-merre tegaddî mevâ'id eyledikce ne mertebe mazhar-ı hayr-i cezîl-i dâreyn olur ise mezkûr bekârlar hanı ve Kibleli-zâde Hânı alınub derûninde her terâküm-i zihâm ikâme iden nekebât ve eşhâs-ı pür-nihâddan tathîr ve tahliye olunduğı belki re'sen başka bir evkâf-ı azîm ihdâs ve ihyâ olunmak mertebesinde müsâvât-ı hayr olduğı ezhar mine's-Şems'dir. Zirâ bekârlar hanında eşhâs-ı muhtelif ve Kibleli-zâde Hân'ında esirci nâmında bir alâý süfehâ-i bed-nihâd olub üserâ getürmek behânesile gece ve gündüzlerde odalarında ve peykelerinde fuhş-i kabihât-ı mütezâd ve yevmen fe yevmen sâ'ire-i şekâvetleri istidâd bulub etraf havâlisinde dem-sâz nâle ve âh iden ehl-i arz-ı muvahhidîn zâbitânı ikâz eyledikce ekseri esirci olduklarından odalarımızda olan gılmân ve cevârî esirimizdir diyu özr-i setir irâdile zâbitân dahi müdâfa'ada ma'fu ve âciz olmuşlar idi. Bu tarîk ile ol makûle erâzil-i merdûd ve esâfil-i mel'anet-nemûd meskenlerinden ihrâc ve tard nâbûd olmaları ile fezâhatlarından ve gerek âteş havfından pester rahatda günûd olan ümmet-i Muhammed'in sebben nezûz-i du'â-yı hayırları peyveste-i âsumân olub bir câmi'-i şerif hayriyesi kadar ceride-i a'mâl-i hasenât şehriyâr-ı merhamet-i şî'âr hazretlerine ân be-ân ücür-i vefir sebt itmekle melâ'ik-i kirâm hazretlerinin iştigalde oldukları zâhir ve nümâyandır.

Bâlâda zikr olunduğı üzere mübâye'a olunan bi'l-külliye emlak hedm ve tahliye olunub bin yüz altmış (boş) senesi Mah-ı(boş) târihinde du'â ve senâ olunarak kurbanlar zebh olunub bir mübârek sâ'atde imâret-i âmire ile medrese-i münîfenin esas hufrine mübâderet olunub müddet-i yesirde arzen yirmibir zirâ' ve tûlen kırk birbuçuk zirâ' ki terbi'i sekizyüz yetmişbir buçuk arşun ider. Imâret-i

âmire ve me'kelhâne ve fodla furunları ve imâret kapısı dâhilinde imâret kedhüdâsı ve fodla kâtibi efendi için odalar binâ olunmuşdur. Ve yine kurb-i ittisâlinde arzen otuz altı zirâ' ve tûlen dahi otuz altı zirâ ki, terbi'i bin ikiyüz doksan altı arşun ider oniki bâb talebe-i ulûm odası ile bir dersihâne ve meydan ortasına seng mermerden yek-pâre abdest için sekiz lûleli vâsi' bir kebir taş tekne ve başka dâ'irede üç aded memşâ ve yine müfrez mahalde câme-şühânâyı muhtevî câme-cârşu bir medrese-i vâlâ binâ olunub Cebeciler Kulluğı karşısında vâki' câmi'in havlı kapısı hizâsında odaların kapuları câmi' havlısına meftûh olmak üzere kayyimân ve mü'ezzinân odaların kapuları ve geldikce imâm efendiler sâkin olmak için vâsi' ve matbû-rûşen odalar inşâ, câmi'in havlı kapısı üzerinde başka kapulu muvakkit ahzî için tulânî bir oda-i zibâ binâ olub ve bunlardan mâ'adâ Sarıkcılar cânibine olan havlı kapısı taşrasında bir taraftan sebilhâne-i mu'allâ ve bir taraftan dahi çeşme-i vâlâ ve Mahmûd Paşa Câmi'i'nin çörekci kapusuna nâzır köşe başında olub câmi'-i şerifin havlısı derûnunda istîmâl ve istifâde-i ulûm olunur bir bi-nazîr kütübhâne-i bi-hemtâ inşâ ve envâ-i kütüb-i nefise ile zümre-i tâlibîni ihyâ ve yine câmi'in havlısı ortasında zirî çâr-lûleli ve bâlâsı fısıkye nev-vâdî musannâ-kâr ve nâdîde bir çeşme sâr ihdâs ve yine Cebeciler Kulluğı'na karşı bir muhtasarî sagîr çeşme ile atşânı iskâ ve bu sûret ile hitâm nümâ müyesser-şed câmi'-i şerif nev-tarz ve imâret ve medrese-i nazîf temellerinden tahmînen dört-beş mâsûra³¹ mâ-i tahûr birkaç mahalden tefeccür ve mahlûd olmak hasebile şürbe sâlihu'l-lezzit-tâm olmadığından kürkcilerin aşâğı başında yüksek bakkal dükkânı tahtında iki taş teknelü bir çeşme yapılub üç aded lûleden salma câri olan mâ-i hayât havâyic-i nev'-i benî Âdem'den gayri mürûr ve ubûr iden hayvânât sekâ olunmağla bâ'is-i tezkîr hayr-i kesir olduğı bedîdârdır.

Bi-tevfîki'llâh ve taleben li merzâtillâhi Te'âlâ binâ olunan câmi' ve imâret ve medrese ve sebilhâne ve birkaç çeşme bunca hayrât-ı azîme olunub bu kadar dâ'ire-i vesî'ayı muhîd ve idâre ider kadar istifâ suyun tedârik ve husûl-i pezîr olması cümleden ehem ve akdem belki vücûb mertebesi lâbûd ve elzem olmagın bu husûsun uhdesinden gelür ise ancak ol gelür deyu mercî-i erbâb-ı sıfat ve nâmdâr-ı meydân-ı mehâret olan hâlen hassa su nâzırı Ali Ağa her işinde sadîk-ı makal ve her halde kâr-dân sûtûde fi'âl olub fenn-i âbde habîr ve her vechile mâlik-i hüsn-i tedbir olmağla kadr-i istifâ muktezâ olan suyun vücûd-pezîr olması mûmâ-ileyhin gerdem sa'y-i himmetine ta'lik ve beher hali husûle getürmesi dest-i iktidârına

31. Masura, akarsu ölçülerinde kullanılan birim ölçüsüdür. Masuranın hem alt katları hem de üst katları vardı. Alt katları: Bir masura dört çuvaldız, bir çuvaldız iki hilâl, iki çuvaldız bir ikilik. Üst katları: İki masura bir kemiş, dört masura bir lûle, üç lûle bir salma idi. Bu konuda geniş bilgi için bk. Celâl Esad Arseven, lûle mad., SA.; M.Z. Pâkalın, lûle ve masura mad., a.g.e.

tahmîl ve terfîk olunub lâkin bi şart-ı ânki tedârik ideceği suyun kimesneye rahnesi ve ahz-ı icrâsında bir vechile zarar tatarruki olmayub müsellem cârî olmak üzere matlub olundığını kendüsüne te'kîr ve tefhîm tavsiye olunmağla mûmâ-ileyh dahi kendinin bunca eyyâm bâ husûs bundan esbak Halkalu su yollarının hizmetinde kâr-ehmûde hareket ve istikâmeti meşhûd-i şehriyâr-ı enâm ve hâs ve âm olmakdan nâşî bâlâ-yi düş istihkakına hil'at ilbâs olunub hâssa nezâreti ihsân ve çerâğ-ı tām olunmak hasebîle bende-i estân ihtisâsı olduğunu bu bâbda dahi izhâr ve ilân için tekrâr dâmen gayreti meyân hamite bend idûb beş-altı ay kadar kemâl-i tettebbu' ve tefahhus ve ümid itdikleri mahalleri dâyir ve sâyir olarak hâlen emlâk-ı Hümâyundan olub vechen mine'l-vücûh ferd-i vâhidin medhali ve ecânibden kimesnenin zerre ve şemme alakası olmayan Linzoz (لنوز) karyesi kurbunda vâki' Ferhad Paşa Çiftliği³² di-mekle arîf çiftliğinin menba'ından tefeccür iden suyun zaruri kadar istifâsına ve kemiyet-i mikdarına kulûb-ı itminân ve devr-i inkılâb-ı zaman ile zarûret târî olmakdan me'mûn ve sâlim için suların kemâl-i vakt-i killeli olan Ağustos evâsıtında vezni ayâr olundukda tāmmen ve kāmilen onbeş masûra âb-ı tâb-ı letâfet nisâb mevcûd ve cârî olduğu lede'l-cumhûr mu'âyene ve müşâhede olundığından başka yollarda dahi hafr olunan âbâr-ı luğumdan inâyet-i Bârî ile su zuhûr ideceği me'mûl olmağın iktizâ iden mühimmât, malzeme ve hiyâm ve müte'addide ve bir matbah cergesi teheyî' ve âmâde ve yedi-sekiz mütebassır mu'temedân ve bir nefer haseki ve birkaç harbeciyân ve yedi-sekiz katar-ı esterân ve hizmetde olanlara rûyet ve işlerinde müsâre'ât için bir sakallı adam ve muharrir kâtib ta'yin ve tahsis ve bâlâda evsâfî şerh olundığı üzere icrâ-yı hak ve sadakatde cesûr ve her me'mûr olduğu işlerde mukaddem ve gayyûr olan nâzir mûmâ-ileyh cümlelerin üzerine emânet ve nezâret idûb ve sâ'irleri bi-isrihim mûmâ-ileyhin rızâ-i cûy-i havâdârî olmak üzere her birine te'kîr ve husûsen küllîsi bir dâste-i düş vedî'ati olduktan sonra göreyim seni vâcibe-i gayret hamiyet muktezâsı üzere ne vechile sa'y ve ihtimâm idersin ve bu binyüz altmış altı senesi Mâh-ı Cemâziyelevvelî'nin ondördüncü İsneyn günü (19 Mart 1753) sâ'at-i eyyemde bed'i ve su yolcular kethüdâsı ve bölükbaşılar ve su yolcu ustaları ve lağamcı arnabûdları ve rencberân neferâtı ve cümle mübâşeretile suyu menba'ından ahz ve hafr-ı âbâra mübâderet olunub Edirne Kapusu'nda Hisârica'ya gelince hafr-ı luğûm ve kanavât-ı mahsusasından başka ta'yin olunan müslim ve bir nefer zimmî taşıcı ma'rîfetile a'mâm olunmak üzere yüz neferden mütecâviz seng-traşân ustaları hasbe'l-iktizâ üç mahalde küfeki taşından yek-pâre som musanna'-kâr ve âhar mahalde misli nâdire su terâzüleri inşâ ve yine Hisârica'dan derûn-i İstanbul'da mahallât-i adîdeye dahi vasf olundığı üzere altı adet su terâzüleri ki, biri Karagümrük'de ve biri Sultan Mehmed Hân Câmî-i şerîfî'nin Devehânı tarafında

olan havlı kapusunun nerdbân ayağı dibinde, biri dahi Kıztaşı Hamamı'nın öte tarafında vâki' Dülgeroğlu Câmî'i kurbunda, biri dahi alt Saraçhâne Kulluğu'nun dört yol ağzında, biri dahi Acemoğlu'nı Meydanı'nın dört yol meyânında, biri dahi Sarık-cılar içinde.

Bu zikrolunan mahallerde altı adet küfeki taşından kârgir som bi-misil su terâzüleri inşâ olunub mezkûr terâzülerin elbetde ibnâsı muktezâ olduğına göre ednâ behâne ve sehl teklîf ile belki lâşey makûlesinden addolunmak ile matlûb olunan mahaller meccânen zabt ve ibnâ olunmak mümkün iken çünkü bu vakte gelince hayrât-ı aliyye'ye müte'allik gerek icârât ve gerek mühimmât ve gerek sâ'ir mu'âmelâtta kâ'inen min kâ'in ferd-i vâhidin miskâl-i zerre hayât-ı dünyada değil yevm-i cezâda dahi iddîâ ve talebkâr alacak maddeleri olmadığından bunda dahi istihlâlî olub taraf-ı hayrâtta kimesnenin alakası olmasun için her mahalde iktizâsına göre, vakıf arsa ise mütevellisi bulunub bedel-i ferâğ-ı meblağ-ı vâfiye ile irzâ veya temes-sûk-i temlik, eğer vakıf olmayub birinin zabt ve tasarrufunda ise anı dahi sahibinden tayyib-i hâtır ve memnûniyet ile iştirâ olunub minvâl-i muharrer üzere terâzüler surêt-i dâde Sedefciler'de Atik Ali Paşa Câmî'i'nin nerdbân ayağı dibinde mukaddimen su gelmezden evvel mahsûs bir hân-ı kebîr arsası iştirâ ve arız-ı amîk vâsî' su hazinesi binâ olunub teheyî' olunmuş idi. Kanavât-ı mahsûsa ile su felûb hazîne-i merkûme cereyân itdirildikten sonra hâzineden dahi ber-mûcib-i taksim gidecek yolları hafr ve kârgir yapılab kurşun boruları ferş ve ba'de'l-itmâm câmî-i şerîf abdesthânelerine ve sebile ve medrese ve imâret ve üç adet çeşmeler ile sâ'ir iktizâ iden mahallere tefrîk ve taksîmen icrâ itdirilmiştir.

Ahvâlî zikr ve tafsîl olunan mînâ-i merkûm maddede-i cesîm ve re'sen ahz ve icrâ itdirilmekle masârif-i küllî olub hayrât-ı celîlenin devâm ve istimrâr-ı nizâmı ve âmmeye-i nâsın bâ'is-i hayât ve def-i atâşî ancak icrâ itdirilen su dest-i tetâvülden masûn ve dahl-i ta'diyatdan sâlim olmağa muhtâc olmağın her ne kadar sa'y-i tām ve bekâ-yi icrâsına dikkat ve ihtimâm olursa ihtimâ ve siyânetine mürâ'ât idenler nâ'il-i hayr-i kesîri dünyevî ve mazhar-ı cezîl-i uhrevî olduğundan Ağustos evâsıtında müvâzene ve ayâr olundukda onbeş masûra mâ-i lezîzin mevcûd cârî olduğu mukaddem ma'rûz-ı rikâb-ı müstetâb olduğundan başka suyun hitâm mecrâsında câmî-i hümâyûn havlısında âriyeten ihdâs olunan havz üzerine mermer tekne konulub vaz' olunan lûlelerden ol mikdâr belki ziyâde cârî olduğu teşrif buyurulmağla mahallinde

32. Ferhatpaşa Çiftliği, bugün Bayrampaşa ile Esenler arasında kalan mevkidedir. Ferhat Paşa (Ö.1595), III. Murad ve III. Mehmed zamanlarında iki defa sadrazamlıkta bulunmuş ve savaşlarda büyük başarılar göstermiş vezirlerdendir. Hakkında geniş bilgi için bk. İbrahim Alâeddin Gövsa, **Meşhur Adamlar**, II, 488; Ferhat Paşa mad., TA.; Şemseddin Sami, Ferhat Paşa mad., **Kamusu'l-A'lam**.

dahi manzûr-i mülûkâne olub re'yû'l-ayn müşâhede-i cihân-bânî buyurulmuşıdı. Lâkin bu âb-ı tâb mânend-sekr letâfet-nisâb hassaten me'hûz ve re'sen sâlimen mecrâ olub ilâ mâşâ-Al-lahu Te'âlâ cârî oldukca luğumuna ve gerek turuk-i mahsûsuna âhardan vechen mine'l-vücûh ve ecânibden sebeben mine'l-esbâb ne su idhâl ve ne bir tarîkile ifrâz olub menba'ından tâ mahall-i mas-rufasına gelince re'sen ve mahfûz sâlimen icrâ olunmak bâ-hatt-ı Hümâyûn düstûru'l-amel olduğundan uhûd şurûtı masûn ve ba'de zaman kıl kâlden me'mûn olmak için a'lemü ulemâ'il-kirâm ve müfettişân-ı zevîl-ihtirâm ve ricâl-i Haremey-ni's-Şerîfeyn ve ba'zı hâcegân-ı divân muksem mahallinde bi-ecme'ihim mevcûd olub cümlelerin re'yû'l-ayn manzûr ve meşhûdî oldukda lede's-şer'i sübûd ve kuyûdî merbût olması emr-i Hümâyûn olmağın binâ'en alâ zâlik hâlen Sadr-ı Anadolu Fazîletlü Veliyyüddin Efendi hazretleri ve haslar kadısı Semâhatlu Efendi ve mahkeme başkâtibi Mehmed Efendi ve Şeyhu'l-İslâm ve sadr-ı a'zam ve Haremeyni's-Şerîfeyn ve bostâniyân müfettişi efendiler ve kâtibân efendiler hazerâtı ve âmedci karındaşı Yusuf Efendi hazretleri ve sâbikan ağa kitâbetinden munfasıl divân hâcegânından Osman Efendi ve Abdullah Efendi ve Tophaneli Mehmed Efendi ve gayrihi ve Haremeyn evkâfı mütevellileri ve evkâf-ı selâtîn kâtibleri ve rûznâmecileri ve Haremeyn kalemi hulefâsı ve kisedârı ve âremeyn mukâta'acısı Efendi ve hâssa su nâzırı ağa ve su yolcular kethüdâsı ve evkâf-ı selâtîn bölükbaşları ve su yolci ustaları ve ol havâlide olan hadâyik-i hâssa ustaları ve bölükbaşları cemm'-i gafır ve cem'-i kesir cem'iyetinden mâ'adâ binâ olunan Nuruosmânî Câmî-i şerîfi'nin cevânib-i erbe'asında dükkân ve tizgâh ashabı olan bi'l-cümle sunûf-i sanâyi' ve ehl-i hırfetdün yüz elliden mütecâviz sarıkcı ve dülbendci ve sarrâc ve müy-tâb ve attâr ve manâv ve sâ'ir mâ'lûm ve mechûl tevâbi' ve levâhik ile binden mütecâviz olub mezkûr Ferhad Paşa Çiftliği civârında birkaç mahalde kurulan hıyâm-ı müte'addiden başka efendiler hazerâtı için oniki hazinelü hayme-i kebirde zabt-ı zamân ve cilve-gâh hıyâm oldukdan sonra Derviş Efendi taraflarından umûm için tertib olunan pilâv ve zerde ile usûl-i erbe'a olan ta'âm ve husûs için teheyî olunan et'ame-i nefise ba'de't-tenâvül cumhûr-i cemâ'at ile nehzat-kıyâm ve suyun menba'ından tâ Edirne Kapusına karîb mahalle gelince mukassemün bihi mukassem ale'l-infirâd erâ'it ve nezâret ve her bir mukassemün üzerine nüzûl ve derûnuna duhhul olunub mevcûd suyunu sebt ve kayıd iderek icmâl olandan sonra mukaddemen rikâb-ı kâmyâbe arz ve ilâm olunan sudan mütezâyid Ferhad Paşa'dan lağm-ı kebir gelince katmalardan sekiz mâsûra mâ-i lezîz dahi hasıl olub aslına zamm ve ilhak ile mecmû'î yirmi üç mâsûre mâ-i latîf müctemi' olduğu ve eyyâm-ı sayf şiddet ve vakt-i killetde bundan aşağı noksan olmayacağı lede's-şer'i ve inde'l-cumhûr zâhir ve cümle müvâcehesinde bâhir ve mübeyyin olduktan sonra

mecmû'nun re'yi nezâret ve işhâd-ı irâyetleri mücibince haslar nâ'ibi efendinin arz ve ilâmına müfettiş efendiler hazerâtı imzâ idüb memhûr ve memzâ ilâm tekrâr manzûru Hümâyûn oldukdan sonra hîn-i iktizâda ibrâz ve ihticâc için Haremeyni's-Şerîfeyn kalemi kapudânı cerâyidinde nigâşte-i sicill-i sakk ve kayıd ile resîde-i hüsn-i hitâm ve suyun keyfiyet-i hulâsası bu mahalde müntehi-i kelâm olmuştur.

Bu maddenin haremine sebt ve kayıd olundığı gibi ebniye-i hayriyenin mübâseretinden hitâmına degin ber-vech-i muharrer mübâye'a olunan emlâk ve bi'l-cümle arâzi Mahmûd Paşa ve Ayasofya-i Kebîr ve Fâtıma Hâtûn ve Abdüsselâm ve Arakiyeci ve Şîr-merd ve sâ'ir evkâf-ı müteferrikadan olub mübâye'a oldukdan sonra işbu Nuruosmânî Câmî-i Hümâyûn evkâfına tashîh oldukda alınan evkâf-ı mezkûrünün müşâhede irâdına ve gerek ferağ ve intikâl ve mahlûl-i tayârâtına vechen mine'l-vücûh zarar tertib ve za'af târî olmamak için evkâf-ı Hümâyûna tashîh olunan arâziden evfer ve eşref Tayfûn Sarayı ve Emine Sultan Sarayı ve sâ'ir mahallerde olan arâzi ile bâ-hatt-ı Hümâyûn veyâ fermân-ı âli vech-i şer'i üzere istibdâl olunub evkâf-ı mezkûrın mütevellilere def'u ve teslim ve vakıflarına tahsis ve mecmû'î hucec-i şer'iyye oldukdan sonra oldahi Haremeyn-i Muhteremeyn sicillâtına tescil ve hîn-i iktizâda nazar ve mürâca'ât olunmak için başka cerîdeye sebt ve kayıd itdirilüb Müfettiş-i Evkâf-ı Haremeyn olanlar tarafında hıfz olunmuştur.

Câmî-i şerîf mülhakatı olan ebniyenin keyfiyet-i mesâhasile tarîk-ı istihkâmı ber-vech-i ihtisâr bâlâda tasrîh olunmuşıdı. Mühimmât-ı lâzimesinin ne mahalden tedârik olundığı ve ne vechile ihtimâm olunub husûl-i pezir olundığı tafsil olunmaz ise dahi her maddesinden birer nebze tahrîr olunmak münâsib-i fehm olunmağla tastîra şurû' olundu.

Ebniye-i merkûmun a'zam-i levâzimesinden olan ahcâr-ı mermer cezîre-i Mamara'dan ve küfe-kî Makrîhoda ve Davud Paşa Sahrâsında olan ocaklardan ve od taş³³ Karamürsel nâm kasaba havâlisi ve civâr kazaların (مکتدن) kat' ve ihrâc ile hâsıl olub Marmara'da kebir ve vasat on aded mik-dârı taş nakline mahsûs kayıkları olmağla sefâyin-i mezkûr öteden berû ancak mermer ahcâr tahmîl ve nakil idegeldiklerinden câmi-i Hümâyûn binâsı dahi zuhûr itdikde ale'd-devâm ahcâr nakil idüb lâkin işin ta'cili ve amelenin kesreti sebebiyle taş yetiştiremediklerinden zarûretten nâsi Âsitâne'de olan sefâyin dahi ta'yin olunub gönderileceği bu tarafda olan sefâyin re'islerinin ma'lumları oldukda ba'zı mülâzaları sebebiyle ibtidâ-i emirde huşûnet izhâr mu'âmelesinde olmuşlar idi. Her ne hal ise bir defa gidenler bir günde varub henüz kendine nizâm virmeden bilâ te'ab ve sefine huddâmı bi-

33. Od taş, ateşe dayanıklı ve yandığı zaman kireç olma-
yan bir çeşit taştır. Bk.Arseven, Taş mad., SA.

meşakkat ahcârı tahmîl ve irtesi gün gelüb pâk ve cedîd zolota³⁴ navl sefinesi virildiğini gördükde gayri nevbete bakmayub gitmeğe kendüleri tâlib ve râgîb olurlar idi. Zirâ cezîre-i merkûm Âsitâne'ye karîb olub bu taraftan sefine vardı; sâ'at Voyvodasının me'mûr ve mübâşeretinden başka binâ tarafından mahsûs bir taşçı kalfası ta'yin olunub mesfûrun işi ancak giden sefineyi eğlendirmeyüb vardı; gibi tahammülüne göre ahcârı vaz' ve tahmîl ve evvel bi-evvel band-bân güşây azîmet itdirmek idi. Giden sefine re'islerini ve gerek tâyifesini hâcet olmadığından kat'an işe yapışdırmayub taraf-ı binâdan cümle âlât ve iktizâ iden makara ve mühimmât hâzır ve müheyâ olmağla taşçı kalfası isticâr eylediği adalı keferesile sefâyin vusûl bulduğu gibi bir iki sâ'atin zarfında ahcâr-ı mevcûdi ta'cilen tahmîl ve tekmi'l oldukda ecnâs ta'dâdını müş'ir yedine ilm-i haber virüb müşâ'id eyyâm ve hevâ ile bir yelken küşâdı müddetinde Âsitâne'ye vürûd ve bu tarafta daha harbeci mübâşeretile ihracına müsâre'at olunub beher zirâ'ına birer rub' ücret navlını bilâ nizâ'in velâ mu'arızatin cedîd kuruş re'isleri yedlerine teslim olunmağla böyle münâsib pazarlığın lezzeti damağına izâka oldukda hemen şimdi yine gideyimmi deyu biri birlerini tekaddüme ricâ ve zehâbına havâhişer olurlar idi.

E'âcib-i umurdandır ki, sekiz senede umûr-ı ebniye için ahcâr-ı mütenevvî'a ve kerâste ve horasan ve tuğla ve bunca kurşun ve ham timûr ve sâ'ir mühimmât muktezâ için Üsküdâr âteş kayıkları³⁵ ve iskelelerin ma'ûneleri ve Karamürsel ve Cezîre-i Marmara'nın kebîr ve vasat kayıkları ve İzmir sefineleri ve bâ husûs Karadeniz'den âlât-ı hâm ve kendir ve kerâste nakliçün ta'yin olunan (حكلوه) sefineleri sâl-i mâhiyededir. "Yenka-ti'u iyâb ü zihâbın ebeden ve li'llahi" ber-muktaazâyı hevâ hezâr kere şedîd furtunalara tesâdüf idüb sâ'ir gark olan sefâyin gibi bunların dahi geçti-i vücûdları bâd-i muhalif ile fetâde-i girdâb rihlet ve gavta hor lüce-i hasret olmak mertebesine varub re'isleri dahi murtabat-ı hayatdan kat'ı peyvend emel itmek üzere iken hayrât-ı celîlenin âsâr-ı hizmet-i hayriyesi hürmetine bir kürekli kayığın dahi telef ve zâyî olduğu vâki' olmamıştır. Hattâ kerasteci tüccârlarından Tiryaki Hacı Mehmed dirler bir kimesne var idi. Bir sefinesi gayet köhne ve amel-mânde olub bu bahâne ile tecdid itdirmek dâ'iyesine düşüb re'isi ile ma'hûdâne tenbîh ider ki, "bu sefineden gayri hayır yokdur. Marmara'dan taş tahmîl ve deryâya çıkdıkda gelür iken elbetde açılub gark olacağı zâhirdir. Hemen sen ve tâ'ife sandala atılub taşra çık. Sefine gark oldukda bundan a'lâ fırsat olmaz. Tecdidini iddiâ idüb merhameten beş-altı kise akçe ihsân ve bu tarîk ile cedidine mâlik oluruz" deyu sefine-i mezkûri gönderüb her vakit ve beher hal su ider iken bi-emri'llâhi Te'âlâ ol seferde su dahi itmeyüb masmûben bi's-selâme geldikde ba'dehu âhar kendü hususîçün İznikmîd Körfezi'ne gönderüb henüz Maltepe'ye varmadan

garîk-ı bahir olmağla bu ahvâli istiğrâben ba'de'l-vukû' kendü insâf idüb geldikde haber virdi.

Yine sadedimize gelelim, bu vechile ale'd-devâm ahcâr-ı mermer nakil itdirilür iken ve Nakrihoda taşçılarına dahi taşın kat' ve ihrâcında tehâvün itmemeleriçün matlublarından ziyâde peşin akçeleri virilüb ve birkaç def'a istid'âları üzere her Arnabudluk vilâyetinden matlubları olan taşçı ustaları ve rencber amelesi ihzâr ve neferâtı iksâr ve bundan başka hayvanât almak için ve arâzi alub müceddiden taş ocakları küşâde eylemek için sermaye ve her vechile i'ânet-i külliye olunmak hasebîle yedi-sekiz senenin zarfından berren her gün kırk-elli mah arabası ve bahren Üsküdâr'ın at (ateş) kayıkları ve iskelelerin keraste ma'ûneleriyle ahcâr-ı küfeki nakil itdirilmişken kezâlik Karamürsel taşçılarına dahi sibâk-ı meşrûh üzere envâ-i ihtimâm-ı tām olunub anların dahi mahsûs (اور) taş kayıkları isticâr olunan sefâyin ile müdârâ od taşı nakil iderler iken bu üç mahalden mâ'adâ ba'zısı metrûk ve na tamâm ebniyeden fûrûhât olundukca bahâsıla iştirâ olunan ecnâs-ı ahcâr dahi katî vâfirce olur. Bunlardan mârrûz-zikr üç mahalden sefâyin-i müte'addide leylen ve nehâran ale't-tevâlî gelür iken yine binâ amelesine taş yetiştirmeğe acz mukarrer idi. Hattâ rûz merre sefâyin ve arabalar ve iskelelerden sırik ve kızaklar ile hammâlanın getürdikleri ahcâr henüz binâyâ duhûl itdiği sâ'at taşçı ustaları ve neferâtı "sen alursın, yok ben alurum" deyu münâze'aları durüb şûkûme mü'eddî olub beyinleri tefrik ve tevfi'k olundığı çok vâki' olmağla gayri ne mertebe ahcâr sarf olunub ve amelenin ne mertebe kesretde olduğu bu makeden min vech ma'lûm olur.

Mühimme-i lâzime-i müsta'cileden biri dahi timûr-i hâm ve kurşun olub binânın hîn-i mübâşeretinde hâm timûr'un kıyyesi onbir buçuk, oniki, onüç akçeye olub ve kurşunun kantarı dahi sekiz ve dokuz kuruşa tüccârî beyinde 'bey' ve şerâ olunur iken mecmû'î tüccârî zabtında mevcûd ve müddehar olanı ve bir taraftan sefâyin ile gelüb gümrükden çıkan timûrî zabt ve iştirâ olundukca Âsitâne'de bir vechile bulunmadığından vücûdî i'tibâr ile izzet sârî ve tedârikine usret ve su'ûbet târî olmağla âkîbetül-emr Samakov ve Kavala ve sâ'ir timûr hâsıl olan mahallerden râyic fi'l-vakt icâb iden bahâsı ahd-i nakdin ashâbına virilmek üzere Derviş Efendi tarafından mu'temedün-aleyh sadâkat-piş ve hayret-endiş olan adamlara tahrîrât-ı ekîde ile havâle eylediklerinden kemâl-i ihtiyâd ve bu tarîk ile bir kimesneye un'f ve cebir ve rencide ve remîde olunmakdan siyânet ve emniyet için Kavala dizdârı ve ol havâlinin zâbitânına hitâben fermân ve mekâtib ile tavsiye olunub ve yine Âsitâne'den buldukca pey-der-pey alındığın-

34. Zolota, Lehler'in zolota adlı paralarına benzetilmek suretiyle eskiden basılmış paralardan birinin adıdır. Gümüş olan zolota otuz para değerinde idi. Bk. M.Z.Pakalın, zolota mad., a.g.e.

35. Kayık çeşitleri için bk. Arseven, kayık mad., SA.

dan başka Kavala cânibinden dahi birkaç def'a yüzbin vakiyye tîmûr-i hâim mübây'e' olunarak hitâm-ı umûra değin ve'l-hâsıl mübây'e'asından keff-i yed olunmayub su'ûbet ve gerek suhûlet-i avn-i inâyet-i Hak ile husûline imkân ve reside-i hitâmına lutf-i kerem-i Mennân revâ-deşte-i ben-de-i isyân oldu. Lâkin kurşun buna kıyâs olmayub ancak Bilâd-ı Efrenc'den gelmeğe Frenk tâ'ifesi ise keyfiyetleri ma'lûm bir haşin kavimdir. Kendülerine mahsûs bir metâ' olduğu ecilden istedikleri bahâya insâfına virüb bu gâbn-i fâhiş bahâyı niçün istersin deyü cebr ve kahr olunmayub âhar mahalden tedârikine dahi dest-res mümkün olmağa yine hezâr uslûb-i mustahsine ile Âsitâne'ye gelenleri simsâr dellâlları ma'rîfetile beher kantarı onbir, on iki ve bu refû oniki buçuk kuruşa de'gin ve İzmir'e gelenleri dahi voyvodası ve a'yân-ı belde ma'rîftile ne hâl ise mübây'e'a ve za'af bahâları murâd itdikleri akçeden ber-vech peşin virilüb ve navl sefine-leri taraf-ı binâdan başkaca edâ olunub müvekkilen ale'llâh ceste ceste sefâyine tahmil itmeğe sefine re'isleri "mîrî maldır yolda bulda ma'âze'llâh bir kazâya uğrar ise mutazarrır oluruz" deyü ictinâb ve kurşun irsâl idenler dahi bu mahzûrî tahrîren işrâb itmelerile mûmâ-ileyh Dervîş Efendi "benim inâyat-i ve kerem-i Hakka her vechile itimâdım olub hafaza'llâh bir kazâ olmak lâzım gelür ise şehriyâr-ı bülend itikâd hazretleri anda dahi me'cûr olurlar. Mânî değil, her halde selâmet ve garâmet makbuldur." deyü istimân buyurmaları ceste ceste cümlesi gelüb teslim ve minvâl-i meşrûh üzere bu kurşun husûsı dahi husûl-pezir olmuştur.

Ve cümle-i mühimmât-dan biri dahi ecnâs-ı keraste olub ibtidâ binânın temeli yirmi dört arşur ka'r-ı zeminden vech-i arza çıkınca i'mâl olunan amele'i toprak bastırmamak için cevânib-i erbe'ası bitün ve verdnâr-ı kebîr ve keraste-i girân ve çâse sûtûn ile sed-bend olunub rıhtım oldukça keraste-i mezkûr derûn-i esâsda metruk ba'dehu binâ yer yüzüne çıkub her üçer arşun bâlâya su'ûd itdikce dâ'ir-mâdâr iskeleler kurulub ve kurulan iskelelerin dikilen direkleri cümle verdnâr-ı kebirden ve tahta yerine döşemesi çifte topac ve istefân omurgasından olub arzen beşer-altışar arşun arız iskeleler binânın içerüsinden ve taşrasından bütûn binâyı idâre ve isti'âb itmekle zeminden bâlâya varınca elidört buçuk arşun kaddi olan binânın her üçer arşun menziline derûnen ve bîrûnen başka başka onsekiz tabaka olmak üzere iki kat iskele kurulub ve bundan mâ'adâ cevânib-i erba'asının her cânibinde yine tarafeyn olmak üzere yedi-sekiz mahallin de iskele nerd-banları inşâ olunmağa ve'l-hâsıl câmi-i şerîf keraste içinde mestur ve penhân olduğu ol vakit manzûrî olanlara hafî değildir.

Bundan mâ'adâ kütübhane ve imâret ve medrese ve sâ'ir ilâve-i mülhakâtı olan ebniye dahi bu tasrihatda dâhil olub buna kıyâs olunmağın mihyâs-ı aleyhin tekrârî mûcib-i etnâb olduğundan gayri tafsile hâcet kalmayub ve zikr olunan iskele ve nerd-banların her biri iktizâ-yı hâle göre kurulub

bozuldukca şikeste ve kat' izâ'at olunan verdnâr-ı kebîr ve omurga-i istefân ve kemerler kalıpların ve amele'i nüzûl-i emtardan li-eclî'l-muhâfaza sunurma için ve bunlar hedm ve tecdîd oldukça ma'rûf olan ecnâs-ı keraste bâ-husûs mesâmir-i mütenevvî'anın haddi hasrî endâze-i ta'dâd ve evzândan bîrûn olduğu vâreste-i zâhirdir.

Ve câmi-i şerîf temelden kurtulub taş fersine ve ahcâr hem-vârına mübâşeret olunduğu tarihten ki, bin yüz altmışbir senesi Mâh-ı Şevvâl'inden dört ay sonradır.³⁶ Ol dört ay zarfında yalnız hufr-i esâs için bin nefer mikdarı rençber ve lağımci ve birkaç nefer neccâr ve divarcı işler idi. Gayri itmâmına değin müslümân taş-başı ve kâr-hâ necisi ve müslim taşı neferâtından mâ'adâ kefere taş-başı ve beş nefer kâr-hâ necileri ve zimmî seng-trâşân neferâtı sekiz yüz, dokuz yüz nefer iken yevmen fe-yevmen mütezâyid oldukça sâ'ir sunûf-i ameleden başka yalnız taşı gürûhi bin üç yüz elli nefere balığ olub hattâ kemâl-i ihtimâm-ı dikkat ve işin hitâmına müsâre'at için Anadolu'da Âzerbeycân ve Kayseriye ve Kastamoni ve İznikmîd ve havâlilerinden ihzâr olunandan başka Rodos ve Sakız ve İzmir ve Midillü Cezîrelerinden eli arşunlu kalfalar ile neferâtını ihzâr ve firârlarından muhafaza için mesfûrunu kefiller ve cizye kağıtları ahz ve mahsûs hanlara iskân itdirilüb neferât iksâr ve i'mâl itdirilmiştir. Yalnız taşı amele'i bu mertebeye olduğu halde sâ'ir divarcı ve hamâmcı ve neccâr ve doğramacı ve sıvâcı ve câmcı ve iki nefer sırık hammâl-başı, yüz seksenden mütecâviz hammâl neferâtı ve üç nefer rencber başı ile binden mütecâviz neferâtı. Hasılı kâr-binâyı müte'allik esnâf-ı ameleden bu câmi-i vâlâ nev-bünyâd-ı mu'allâ binasında i'mâl ve istihdam olunmadık bir sınıf kalmayub tüfekci ve çilingir ve divarcıya varınca hasbe'l-iktizâ i'mâl olunmağa amelât-ı mezkûrından başka, muhasebe ve işbu cerîde muharriri olan Kâtib-i binâ ve amele ve mühimmât için beş nefer kâtibân ve üç nefer hâssa haşekileri ve yirmi nefer harbeci ve üzerlerine kapu tarafından me'mûr kâtibân-ı yeniçeriyân ve mu'temed-başı ile yetmiş sekiz nefer mu'temedân ve harbende oda-başı ile on nefer harbende-gân ve binâ kupalarını muhafız üç bevvâb. Bu neferât-ı mezkûrünün beher haftada yevmiye icârât sergisi yedi bin beşyüz, ba'zen sekiz bin dahi ziyâde. Hulâsa yedi bin beşyüz gurusdan eksik, sekiz bin beşyüz gurusdan ziyâde olmayub bu hisâb üzere sâ'ir masârifat ve mübâyî'at-ı mühimmât-dan gayri sekiz senenin zarfında yalnız amele icârâtı için beher re's-i haftada virilen akçeden mâ'adâsının buna mukâyese ve sarf-ı zihin ile nev'amâ mikdârına kurbiyet-i karine hâsıl olması zevî'l-ukûl indinde mümkündür.

Bu mahalle gelince tahrîr ve tasfîr olunduğu üzere binâ ve inşâ-i ihyâsına bezl-i mâ'mûl-k-i him-

36. Bu tarihlerin ay ve günlerini tam olarak gösteren izâhat için yukarıda not 24'e bk.

met şehinşâhi buyurulan câmi-i vâlâ-yi refî'u'l-menârın binâ-i ra'nâsı bi-cemî-i mülhakâtihî avn-i inâyet-i Rabbânî ve lutf-i kerem-i Yezdânî birle ber-vech-i muharrer merâm resîde-i husn-i hitâm olmağla hakkü'l-insâf ve kelâm-ı sıdk-ı ittisaf budur ki, yek-pâre som mermerden böyle matbû' binâ-i zîbâ ve ma'bedhâne-i dil-güşâ Âsitâne'de değil bel ki, memâlik-i İslâmiyede dahi nazîri sûret-nümâ olmayub emsâli nâ-yâb olduğu ehl-i tahkika hafî ve puşîde değildir.

Tarafeynde vâkî mahrec-i tabakât dil-neşin ve teyemmünen Sûre-i Feth-i şerîf bi-tamâmihi mâ-nende kemer-bende zînet-bahşâ-yi ibâdetgâh-ı müslimîn ve bâlâ-yi rûznelerinde vâkî kümmî beyzalar üzerine Esmâül-hüsna ve yine beynin Esmâül-Nebi ki, her birinde nice fevâid ve hasâyis olmagın nazarile müstes'id olunub böyle eser-i hayriyeyi müstecmî her vâdisi bir tarz-ı latîf ibâdethâne-i dil-nişîn-i nazîf husûsen cenâb-ı şehriyâr-ı cihângir -ammerehu'l-Meliku'l-Kadîr-hazretlerinin mücellâ-yi ilhâm mir'ât-i âlem-nümâ kalb-i safvet nişânlarından tulû-i vâfir fermânları üzere bâlâ-yi mihrâb tarafeynine İsm-i Celâl vâcibül-iclâl ile Nass-ı Kerim'de mübeyyen İsm-i Pâk-i Muhammed ser-tâc olub ve yine mihrâb sofası tarafeynine karşı be-karşı beyzalara sebt ve keşîde olunan tuğrâ-yi garrâ-yi cihân ve birkaç senne mukaddem mahsûs emr ve sipariş olunub bermüceb nümüne ve semen-i ma'rûfe ile işlendirilüb İç³⁷ tarafından getirilen nev'zuhûr büskül billûr âvize-hây günâ-gün ve dört-beş mahalde tob ve sâ'ire dahi mecmû'î billûr kanâdil-i bî-mu'âdil ile tezyîn ve tenvîr olunub derûn-i ferh-i meşhûnunda envâr-ı lem'ân ve tâbân olmağla hakkâ ki, Nuruosmânî tesmiyesile müsemnâ olmağla her vechile şâyân ve sezâvârdır.

Hulâsa câmi-i şerîf ve mülhakatı olan ebniye-i latîfin cümle icrâ olunan tasannu'ât üstâz-kârî mevâd-i vâkî' ve keyfiyet-i dekâyiki yegân-yegân ta'rif ve kemâ hüve hakka tavsîf olunmak hadd-i imkânda olmağla hemân ba'zı cesîm ve zâhir-i fehîm olanlar mehmâ emkene tahrîr ve tastîr olunub bu mertebede iktisâr ve ihtisâr ile iktifâ olundu.

Ve tertîb ve tahsis olunan vazâyifâtı eşref-i hademe olan e'imme-i selâse ve hatîb ve kâtib-i vakîf ve rûz-nâmece efendilerden mâ'adâ bakiyye-i sâ'ire kayyim ve mü'ezzin ve ferrâs ve bevâb ve imârete müte'allik hademe-i mahsûsa her ne ise ber-mücib-i defter tertîb, Haremeyn kaleminde teâkir-i tahrîr ve temhîr olundakdan sonra Dervîş Efenhdi geldikde her husûsda ibkâ' ve izhar olan adâletlerin ve hakkâniyetlerin bu bâbda dahi ifâ ve icrâ için câmi-i şerîfin bidâyetinden nihâyetine degin hizmet-i ebniyede dâ'imî ve müstemirren bezl-i maktûr iden mu'temedân ve harbeciyan ve müslim taşıcı-başı ve kârhâneçisi ve ba'zı neferâtı ve harbende-başı ve ameale ve mühimmât kâtibleri, bâ-husûs bevâbân ve sâ'ir dermdendân cümlesi istihkâk ve liyâkatlarına göre karîha-i pür-münîhalarından her birine birer cihet-i ta'mîm

itmeğile henüz kendülerinin haberleri yogiken ve belki ümid dahi itmezler iken birer birer çağrüb ci-het-i tezkirelerin yedlerine itâ ve cümlesin alâ had-dihi mesrûr ve ihyâ buyurdular.

Ez-cümle mu'temed-başı olan Tobhaneli di-mekle arîf Mehmed nâm sadakât benâm kemâl-i istikâmet ile bunca eyyâm şiddet-i şitâ ve sayf-ı hârede bezl-i vücûd idüb her vechile çerâğ olmak-lığla şâyeste olmagın iyâl ü evlâdına kifâyet idecek mer-tebe ta'yinât ve vezâ'if tezkirelerin ve sakalını salıvirdirib çerâğ itmekle mümtâz ve câmi-i Hümâyunun bütün umûrını düş-i istikâmetine ihâle ile ma'rûf benâm ve ferîhan fehûr geçinüb evkâtını hayr du'âya sarf ile ihtimâm ve hizmet-i me'mûresinde kıyâm-ı tām üzere olub, biri dahi binâ kapucısı Seyyid Ahmed ki, sâf-dil ve sıdk-ı hareket istikâmetinde yine Tobhaneli Mehmed'e hem mu'âdil olub ol dahi merhamete şâyeste Âdem olmağla hasret-keş olduğu kayyimbaşılık ve ba'zı vazâ'if-i mu'ayyene ilâvesile ma'âşına istifâ mertbesi ihsân ve anı dahi tamâm çerâğ buyurub me'mûr olduğu hüdemâtı ber-vefk-ı mes'ûl izhâr ile rûz-merre mesâ'i ve hayr du'â eylemek, bir vazifesi dahi olduğu bedihîdir. Ve kıs alâ sâ'ire hizmet-i binâda olanların sagîr ve kebîri, a'lâ ve ednâsı har-beciye ve harbendeye varınca herbiri bunlara kıyâs vazâ'if-i evkafdan birer nân-pâre ile cümlesi mu-tayyib ve mesrûr olub birisi hâ'ib-i hâsır kalma-mağla ber-vech-i merâm tetmîm-i çerâğ-ı tām ol-dukdan sonra sâ'ir devir ve aşır-hân ve Yâsîn ve tebâreke ve Fetih-hân ve bu makûle olan vazâ'if beher hâl "li-küllî makâmin makâlün ve li-küllî amelin ricâlün"³⁸ fehvâsınca her cihet yine münâsibî vech üzere ricâline virilmek ol dahi adâlet-i sarîhadan olmagın her biri kemâl-i tete-bu' ve tefehhus ve imtihâna havâle ile tashîh ve temyîz ve mustehak olduğu mübeyyen oldukdan sonra erbâbına virilüb cümlesi hizmet-i me'mûrelerinde sarf-ı ezmân ve da'vât-ı hayırda yek-zebân olub hattâ müşârun-ileyh Dervîş Efendi dâ'ire-i aliyyelerinde -Hak Te'âlâ cümlesin behre-mend ve ber-hurdâr eylesün-bunca emekdâr ve her işe liyâkatleri zâhir ve gerd-sezvâr kulları olub bâ-husûs ekser câmi-i şerîfin hizmetinde Efendi ile ma'an bulunmuşlar idi. Çünkü âmme-i nâsı dünyâda hisse mend-i feyz-i hayr eylemek dâ'ire-i imkandan hâricdir. Ve bu câmi-i şerîfin sekiz se-neden beru inşâ olundığı şarken ve garben âfâka intişâr ve her biri gerek müstehak ve gerek nâ-müstehak birer şey'e nâ'il olmağa dîde-düze intizâr olduğu vâreste-i âşikâr. Keyfiyet böyle iken" bu da Dervîş Efendi cihetleri kendü tevâbi'i ve levâhıkına virüb bize virmedi" deyu herbiri güft-i şenî idecek-leri bedidâr olmagın ol makûle bî-insaf ve bî-hayâ olanların elsinesinden zât-i hamîdelerin hıfz ve estâr buyurub emekdâr kullarına "ben anları âhar

37. Metinde İç (ع) olarak geçen bu yer herhalde Peç (ع) olsa gerek. İstinsahda hata yapılarak başına bir "elif" eklenmiştir.

38. Her makama göre söz ve her işe uygun adam vardır.

husûsda mükâfat iderim" eyhâmını izhâr, onlar dahi bu ahvâli teferrûs ve münfehim olduklarından "Efendimiz sağ olsun" deyi lisâna dahi getürmemegile rızâ-yi veliyyi'n-ni'amiye teslim oğırâr hâtır-ı âlilerinden mucânebetde kalb-i selim oldukları mazhar-ı pesen-dide-i hâs ve âmm olmanın Hak Azze Şâne Hazretleri Habib-i Ekremi ve Resûl-i muhteremi hürmetine mahz-ı hayr-ı âm zât-i sûtûde cemîlelerin âfât ve her bukaalemundan me'mûn ve mahfûz idüb evlâd-ı kirâm ve iyâl-i zevîl-ihitirâm ve dâ'ire-i itbâ-i ahhâb bâ-safâlarile müstedâm-ı devlet ve ikbâl ve istizâde-i ömür ve iclâl ile mesned-nişîn âfiyet-i ber-kemâl eyleye. Âmin bi-hakk-ı Tâhâ ve Yâsîn.

İşbu Nuruosmânî Câmî-i Hümâyûnı bâlâdan berû ta'rif ve tavsîf olunduğı üzere tetmîm ve salât-i mektûbe edâsına bed' olunacak rütbe tekmîli avn-i Hak ile rû'nümâ ve âvîzehâ' ile tezyîn ve âreste ve mukaddimen Uşak kazası'nda nesc itirilen ser mihrâblı münakkaş ibrişim kalıçeleri fers ve bil-cümle mürtezikaları tertîb ve hademesi mu'ayyen olduktan sonra teşrîf-i Hümâyûn mu-sammem olmanın bundan akdem şehinşâhân pişîn-i zamân pür-emânlarında böyle binâ olunan cevâmî-i selâtîn üzerlerine me'mûr olanlara ve gerek hademe-i evkâfa ne vechile ikrâm ve ne vechile hil'at ilbâsile ihtirâm olunduğı teşrîfâta mürâce'at olunduktan tertîb, hulâsası tebyîz ve ma'rûz-ı rikâb-ı müstetâb olunub taraf-ı binâdan dahi ale'l-esâmî defteri taleb olunmağla ibtidâ binâ nâzırı olan Muhâsebe-i Haremeyniş-Şerîfeyn Dervîş Efendi ve binâ Emini Ali Ağa, muhasebe kâtibi Mehmed Efendi, binâ kâtibi bu hakir Ahmed Efendi, amele kâtibi Abdurrahmân Efendi ve üç nefer mühimmât kâtibleri, orta yazıcısı olan Molla yazıcı, hâssa su nâzırı Ali Ağa ve mukaddemen sûtûnların üzerlerine me'mûr olub hâlen Tersâne-i Âmire'nin Limân Re'isi olan Mehmed Re'is ve câmî-i şerîfin yazılarını kitâbet iden Enderûn-ı Hümâyûn'dan çıkma Hattât, müzehhib Ali Efendi³⁹ ve kireccibaşı Abdurrahman Ağa va su yolcular Kethüdâsı Hasan Çelebi ve ahhâr nakli hizmetinde olan İstanbul'un baş kethüdâ vekili bayrak-dâr ve mu'temed-başı Tobhaneli Mehmed Ağa ve üç nefer hâssa hasekileri ve Makrîhuda taşçıların kethüdâsı Hacı Murâd ve ser-nakkâşân Âşık Garîb ve nakkâşlar kâr-hânegisi ve camcı-başı ve kâr-hânegisi ve kurşuncu başı Hasan Ağa ve yetmiş sekiz nefer mu'temedân ve yirmi üç nefer harbeciyân ve müslümân taşçıların başı Mehmed Çelebi ve taşçıları kâr-hânegisi Eyüblü Hacı Mustafa ve harbendekân başı ve binânın na'lbûr başısı Ahmed Çelebi, binâ kalfası Simyon Kalfa⁴⁰ zimmî, taşçıyanının baş-kâr-hânegisi Kozma Kalfa, binâ kalfasının kâr-hânegisi usta Sefer ve dört nefer zimmî taşçıları ve kâr-hânegileri ve hamâncı kalfası Artin Kalfa ve kâr-hânegisi ve divarcı kalfası olan Oras zimmî ve iki nefer sırtık hammâlân başıları pehlîvân ve üç nefer rencber-başıları.

Bu mahalle gelince ale'l-esâmî sûret-i mezbûr üzere defter tahrîr ve gelen teşrîfatçı kalfasına virilüb bin yüz altmış dokuz senesi Mâh-ı Rebiulevvelî'nin gurreesi Cum'a (5 Aralık 1755) gününü Pâdişâh dârâ-haşem hazretleri debdebe-i Hâkânî ve kevkebe-i cihân-bânî üzere bâ-şevket ve iclâl sarây-ı âlilerinden teşrîf buyurub Salât-i Cum'a'yi edâ buyurmak karar-dâde olmağla ol leyle-i Cum'a'da Dervîş Efendi ve Binâ Emini Ali Ağa ve kâtibân ve hademe-i binâ ve mürtezikalardan iktizâ iden ba'zıları mecmu'i câmî-i Hümâyûnda beytütet idüb bâ-husûs Pâdişâh-ı huçeste-hisâl hazretleri ba'de't-teşrîf abdest odasında taht-nişîn ve namaz kılmak için hareket buyurdıklarında abdest odasından Mahfel-i Hümâyûn kapusuna varınca zerender, zer-dibay, kıymet-gerây, pây-endâr ve mukaddem şevket tev'emlerine fers-i ihtizâz olunmuşdur. Buna göre sâ'ir levâzimât dahi cümle müheyyâ ve câmî-i şerîf havlısı tathîr ve temyîz ve kapular hıfz ve hırâset ile nizâm-pezir oldukda sabâhisi ale's-suhur evvel vakit kethüdâ-yi sadr-ı âlî bulunub sonra Selânik Sancağı ile kâam-revâ olan vezîr-i mükerrrem Ahmed Paşa hazretleri cümleden akdem câmî-i hümâyûna teşrîf ve mütevellî odasına nüzûl ve bir mikdâr istirahatdan sonra vezîr-i a'zam Sa'id Mehmed Paşa hazretleri⁴¹ bil-cümle gelen ulemâ, yi izâm ve vükelâ-yi zevîl-ihitirâm ve erbâb-ı menâsib lâzimül-ikrâm ve kâffe-i hâce-gân-ı divân efendileri ber-mücib-i teşrîfât post semûr ve kakûm ve ferâce ve hil'at ilbâs olunacak mahal neresi münâsibdir deyû Dervîş Efendi ile müzâkere ve istişâre eylediklerinde" hâlen mahfel-i hümâyûn tahtında Vezîr Kapısı ta'bir olunan câmî-i şerîf kapusunun köşesinden yukarı Mahfel-i Hümâyûna ve abdest odası piş-gâhına çıkılur bir nerdbân vardır, şevketlü efendimiz namaz kılduktan sonra abdest odasını teşrîf buyurub hüzûr-i hümâyûnlarında şeyhulislâm efendi hazretleri ve sadreyn ve nakîbü'l-esrâf ve sudûr-i ulemâ ve mevâlî-i izâm hazerâtına alâ merâtibihim kürkler ve ferâceler iktisâ olunduktan sonra sâhib-i devlet efendimiz aşâğı inüb zikr olunan vezir kapısı nerdbân sahn-ı başındaki fevkânide abdest odasından birer birer nezâret hümâyûnadır. Sâhib-i devlet efendimiz bu mahalde kuyâmen durub defterdâr efendi dahi yanlarında teşrîfat defterini okudukca ne ise hil'atler ilbâs ve her biri zemin-bûs idüb giderler" deyû tezkîr ve münâsib görmelerile gayri teşrîf-i hümâyûna muntazir oldılar.

39. Camiî'nin yazılarını yazan diğer hattatlar hakkında bk. yukarıda giriş kısmı ve not 14.

40. Simyon (Simeon, Simon), Kalfa'nın milliyeti hakkında bk. yukarıda Osmanlıca metin ve not 20.

41. Yirmisekiz Mehmed Çelebi-zâde Sa'id Mehmed Paşa, (Ö. 1761), Türkiye'de ilk matbaanın kurulmasında İbrahim Müteferrika ile beraber büyük gayretler sarfetmiş, elçiliklerde ve önemli devlet hizmetlerinde bulunmuş ve nihâyet 1755'de sadrazamlığa getirilmiş ise de bu görevde beş buçuk ay kadar kaldıktan sonra azledilmiştir. Bk. I.H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, IV, 1. Kısım, s. 339; İ. A. Gövsâ, Çelebi-zâde Said Paşa mad., **MA**.

Salâ vakti oldukça câmi-i şerîfin müntehâb ve bülend-âvâz savt mü' ezzinleri minâreteyne çıkub salâ-yi mu'tâdeyi hoş elhân ile edâ, ba'dehu cevâmî-i selâtin meşâyih-i câmi-i hümayun bir tarik kâ'ide Cum'a vâ'izi olan meşâyih-i Halvâti-ye'den Abdüşşekür Efendi hazerâtı gelüb sâ'ir eyyâm-ı Cum'a mu'tâd olan selâmlıktan sad-efzûn odabaşılar ve bektâşiyân neferâtı bi-ecma'ihim zâbitân ile mukaddemen sefer vuku'unda Hünkâr alâylarında ne vechile tarafeyn saf beste-iu mevkif selâm olurlar ise bi-aynihi öylece hudûd sınırlarından tâ câmi-i Hümayun kapusuna gelince dest-bend mevkif selâm olub sarây-ı cedid-i âmireden dahi hududlarına gelince cebeci neferâtı kezâlik saf beste-i mevkif selâm oldılar.

Cum'a ezânından tahmînen iki sâ'at mukaddem sarây-ı cedid-i âlilerinden şeref-mend mukaddem pür-meymenet için mevcûd ve muntazır olan Vezîr-i A'zam Sa'îd Mehmed Paşa ve Şeyhu'l-İslâm fezâ'il-i irtisâm Damad-zâde Efendi⁴² hazerâtı ve nekîbü'l-eşrâf ve sadreyn-i muhteremeyn ve mevâlî-i izâm ve müderrisîn-i kirâm divân tıkmı ile ricâl-i devlet ve bostancı-başı ve mîr-ahûr-i evvel ve sâni ve kethüdâ-yi bevâbîn-i şehriyârî ve defterdâr efendi ve re'îsül-küttâb ve tevkî'î ve yeniçeri ağacı ve cebeci-başı ve tobcı-başı ve tob arabacı-başı ve ser-mehterân-ı hayme-i hâssa ve sipâh ve silahdâr ve bölükât-ı erbe'a ağaları bi'l-cümle ocak zâbitânları ile ve mecmû'u hâcekân-ı divân-ı hümayun ve sâ'ir erbbab-ı menâsib-ı zevîl-ihtirâm ve ser-bevâbîn-i dergâh-ı mu'allâ ve zu'amâ ve çavuşân. Vel-hâsıl mertebe-i müzeyyen alâ-yi zevîl-ihtirâm ile ber-mücib-i tertîbe dizilüb kazâlarından Sultan çâr-cihet-i âfâk olan sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Pâdişâh-ı ferhunde-baht şehinşâh müzerkeş mu'allâ-taht şevketlü, mehâbetlü, azametlü Sultan Osman Hân - halledelâhu hilâfetehe ve mülkehe ve Sultanehe ve efâza ale'l-âlemine birrehe ve ihsânehe-hazretleri müşerref-i âfâtâb câh ve celâl ve matla'-ı hurşid-i şevket ve ikbâl ile kâffe-i ibâd-ı mü'minîne pür-tüvândâz râfet olarak bâ-yümn ve ikbâl teşrîf yollarında dest-bende mevkif-i İslâm olan gürûh-ı bektâşiyân ve cebeciyân ale'l-husûs câmi-i hümayun havlısında taşra mihrâb mukabilinde nasb dide-i intisâr olan cevâmî-i selâtin meşâyih-i kirâmı selâm müştemilül-ikrâm ile taltif buyurub kethüdâ bey ile Derviş Efendi buhûrdan çekerek aşağı havlı kapusuna yakın oldukça sâhib-i devlet ve Yeniçeri Ağası mukaddemce atdan nüzûl ve mâşiyen istikbâl ve fevkânî binek taşı üstüne su'ûd ve hîn-i nüzûlde şeyhu'l-İslâm ve nakîbü'l-eşrâf ve sadreyn-i muhteremeyn hazerâtı tahiyye merâsimini edâdan sonra kekebe-i husrevâne ile abdest odasında sadr-nişîn bâlâ oldılar. Bir mikdâr tevakkuf ve ârâmdan sonra Derviş Efendi'nevâdî nei olan üç nefer ferzendâr-çemendi çağırub huzûr-i hümayuna nâsiye-sây olduklarında kemâl-i tevâzu-i şâhânelerinden izhâr-ı şüret eyleyenlerini mülâtafet ile yanlarına iclâs, telettufâne, kerîmâne ile mu'amele-i istinâs ve nevâzîş bende-nevâz ve ol

esnâda şHahib-i devlet hazretleri ve şeyhu'l-İslâm Efendi hazretleri arza girmekle dâmen bûs şerefine ihrâz buyurulub vakt-i salat dahi duhûl itmegin âmme-i mü'minîne salâ-yı da'vet-i salât nidâ ve bin yüz altmış dokuz senesi Mâh-ı Rebîülevvel'in gurre-si (5. Aralık.1755) Cuma Namazı ol câmi-i refi'ül-imâdde edâ-i salât-ı mektûbeye ibtidâ olunmak fe-li'llâhîl-hamdü müyesser oldı.⁴³

Ba'dehu namazdan çıkdıktan sonra cenâb-ı Pâdişâh şevket-medâr hazretleriyle Şeyhu'l-İslâm hazretlerine, ba'dehu nakîbü'l-eşrâf ve sadreyn hazerâtından İstanbul kadılarına çukaya kaplu samûr-i fâhîr anî's-sürûr bâlâyı-veş iftihârlarına iktisâ ve Mekke - Medine'den bilâd-ı erbe'aya gelince mevâlî-i izâm hazerâtına kakûm kürk ve sahn müderrisine gelince sof letâfet mevsûf ilbâs ve bu zeylde Derviş Efendi'ye yeşil çukaya kaplu samûr kürk ilbâs ile ikrâm ve bi'l-cümle sudûr-ı ulemâ ve mevâlî-i izâm ve müderrisîn-i kirâm alâ merâtibihim samûr ve kakûm kürkler ve ferâceler ilbâs ve merâsim itmâmından sonra Sâhib-i devlet hazretleri bâlâda tahrîr olundığı üzere aşağı sahn-ı nerdbâna inüb kulâvî ve ilbâs olunan serâ-sere kablu kürk ile nerdbân başında kâ'im ve cânib-i yesârında defterdâr efendi durub ibtidâ kethüdâ bey hazretlerine çukaya kaplu samûr kürk ve ba'dehu defterdâr efendiye hil'at-i fâhire ilbâs olunduktan sonra ricâl-i devlet ve erbâb-ı menâsib mecmû'u rütbesine göre mütevellî odasının önünde, abdest-i hümayun odası karşusunda nerdbâna varınca birer birer dizilüb tertîb olunduktan yedinde olan teşrîfât defterini ale'l-esâmî defterdâr efendi okudukca hazret-i sadr-ı a'zam önünde hil'at-i ilbâs ve dönüb zemîn-bûs idüb mahallerine atf-ı inân ilderler idi.

Devlet-i Aliyye'de her ne kadar ricâl-i devlet ve erbbab-ı menâsib var ise yedi gir terk olunmayub ber-mücib-i teşrîfât halefleri ilbâs olunduktan sonra câmi-i hümayunun müderrisi efendiye ve vâ'izi Abdüşşekur Efendi'ye ve imâm-ı evveline ve hatib efendiye çukaya kaplu samûr kürkler, ikinci ve üçüncü imâmına çukaya kaplu sincâb kürkler. Binâ emini Ali Ağa mukaddem samûr kürk giymiş iken sehven şimdi hâtıra geldikte bu mahalde te'hîr ve tahrîr olundu. Kayyim-başı ve mü'ezzin-başıya sâde çuka ferâceler ilbâs olunmuşdur.

Bunlar tekâmül olunduktan sonra câmi-i hümayunun ebniye hademesi deyû çağrıldıkça mukaddemen defter olunub ale'l-esâmî defteri teşrîfâtçı halifesine virildiği ber-vec h-i müfredât bâlâda tasrîh olunmuşidi. Yine ol vechile müretteb

42. Damad-zâde Feyzullah Efendi (1699-1761), III. Osman ve III. Mustafa zamanında iki defa (1755-1756 I. defa, 1757-1758 II. defa) şeyhülislâm makamına getirilmiştir. Bk. Abdülkadir Altunsoy, **Osmanlı Şeyhülislamları**, Ankara 1972 s. 138.

43. Bk. Şem'dânî-zâde, a.g.e., II/A, s.5. Krş. Şinâsi Altundag, Osman III. mad., **IA.**, İsmail E.Erünsal, **Türk Kütüphaneleri Tarihi**, s.100. Câmiin giriş kapısı üzerindeki kitâbede yalnız 1169 (1755) tarihi yazılıdır.

dizilüb cümlesine birer birer hil'atler ilbâs ve câmi' ebniyesi hademesiyle tetmîm ve ihtitâm-ı ikrâm ile mazhar-ı âtifet oldılar.

Bundan sonra esen kalmamakla şehriyâr-ı dâr-ı ahdem hazretleri dahi abdest odasından devlet ve iclâl ile nehzat kıyâm ve dâire-i hümayun takımı ile sarây-ı âlilerine atf-ı zimâm ihtiyâr buyurdılar.

Ol gün câmi'-i şerîfin havlısı derûnen ve bîrûnen terâküm-i zihâm-i enâm ile rûz-i mahşerden nümûne-dâr olmuşıdı. Kürkler ve hil'atler ilbâs olunduğı gün amele ve hademe-i ebniye için dört bin gurus atıyye-i hümayun gelüb tevzi' olunmak üzere iken meşgale-i kesireden nâsi imhâl ve bir iki günden sonra mütevellî odasında bir uslûb mu'tâd-ı kadim sergi döşenüb mecmû'i kâtibândan zeyle varınca alâ merâtibihim tevzi' ve iktisâm olunub cümlesi hisse-mend vâyedâr oldılar.

Öteden berû bu makûle binâ olunan hayrât-ı azîmenin hizmet-i mu'ayyenesinde müstahdem ve emekdâr olanlar ihtiyâcdan müstağni olacak nân-pâre ile yahûd istidâdına göre bir rûtbe-i mefâhire ile kaldırılıb چراغ olmak de'eb-i seniyye-i şâhâneneden olmagın Dervîş Efendi'nin - Hak Te'âlâ ömr-i devletlerini efzûn eylesün himem-i vâlâ nehmeleri inzimâm-ile bu husûsı istidâ-yı niyâz ve Sahib-i devlet hazretleri inhâ eylediklerinden binâ emini Ali Ağa rûtbe-i vâlâ-yı ser-bevvâbın dergâh-ı âliye pâ-nihâde ve binâ kâtibi bu hakîr dahi bölükât-ı erbe'a kitâbetinde ulûfeciyân-i yemin kitâbetile hâcegân-ı divân zümresine idhâl, orta yazıcısı Molla Yazıcı dahi asil ser-tûrnâî rûtbesiyle ve tûrnacı-başı neferâtı zabtı ile serhadd-i mansûrdan baş-serhad olan Vidin Ağalığı rû'ilâ ve hâssa hasekilerinden Hüseyin haseki dahi her vechile talâkatine mâlik ve istidâdi olmağla Yeniçeri Ağası Karakulaklığı hizmetinde istihdâm ile ocağı meyânında ser-efrâz ve ber-vech-i muhammer ta'mim olunub lha-kin karakulaklık telhîs ve emr-i Hümayun ile suret bulacak mevâdden olmağla hemân namâz kılınığının irtesi günü bostancı-başı ağa tarafından dâmen-bûs emrile kapuya irsâl ve hizmet-i merkûmeye ta'yin olunub merâmı ile kâmyâb oldı.

Bâki zikr ve mev'ûd olunan kapucî başılık ve hâcelik ve ağalık maddesi telhîs olundukda hatt-ı Hümayun keşide ve inâyet buyurulmağla mûmâ-ileyh Molla Yazıcı kapuya çağrılıb vakt-i mu'ayyenesinde zabt eylemek üzere Vidin Ağalığı tevcîh ve düş-i istihkâkına hil'at ilbhas ve hakîrin kitâbeti dahi Mâh-ı şevvâl'de vaki' olan tevcîhatda zabt olunmak üzere ru'ûs ve binâ emini Ali Ağa'nın kapucî başılık ru'ûs-i Hümayuni birkaç günden sonra müşârun-ileyh Dervîş Efendi'ye geldikde yedlerine itâ eylediğinden başka keyfiyet-i hal bendene ma'lûm-i devletleri olmağla yeşil sofa kablu a'lâ si-bir sincâb kürki ihsân ve istabl-ı ma'mûrelerinden kendilerine mahsûs olan güzide ve tuvânâ birer re's bârgîri sim-çapgûr raht-ı bisâtile tezyîn ve galebe-i merhametlerinden inâyet ve yanına bir çukâdâr kullarını ta'yin buyurub kapuya irshal

buyurmalarile vardıkda hâzır olan Horasânî destârî Re'isül-küttâb olan Hamza Efendi hazretleri pîş-zânûlarında yed-i mü'eyyedlerle ser-mübâhatime-rast ve bir tebşîrât ile kat'-ı merâtibe himmet-i âlilerini inshaf ve ba'dehu kalkub sadr-ı a'zam hazretlerine götürüb dâmen-bûs şerefin ihrâz itirdikden sonhra "Benden efendi karındaşımıza selâm ve du'âlar idüb hatırların sülâ ideriz" deyû i'ade ve gelüb Horasânî ile müşârun-ileyh efendimizin mübârek hâk-pây-i devletlerine rûy-i mâl ve du'â-yı hayırların isticlâb itdikden sonra mesrûren ve mahbûren inşât-ı fu'âd ile ihsân buyurdıkları donanmış bârgire suvâr ve iyâl ü evlâdımızdan dahi taraf-ı devletlerine du'â-yı hayr itdirmek için fakir-hâneye avdet idüb vakt-i ma'lumede zabt-ı kitâbet için hulûl-i vakte nikrân ve zamîme-i du'â-yı devâm-ı ömr-i devlet-i pâdişâhı tahrîk-zebân serîl-beyân olmuşıdı. "el-Eyyâmü yemürrü merr's-sehâb"⁴⁴ mantukunca kitâbet-i merkûmun tevcîh vakti gelüb yevm-i tevcîhatda hil'at ilbas olunmak için tezkire geldikde kemâl-i lutf-i keremlerinden yine bir sof letâfet mevsûf ferâce in'âm ve ba'dahu divân-ı hümayun iktizâ itdikde yine bir üst post samûr ihsân ve ba'dehu yine bir pek a'lâ cild kafâ ihshan-ı ferâvân buyurub bahr-ı keremlerine mustağrak olub her ne kadar zâkirü'l-himem ve şâkirü'n-ni'amları olsam binde birin tezkîre ve ta'dâdına adem-i liyâkatim zâhir ve hüveydâ olmağla heman mübârek ser-devletlerini tasdî' itmek için haklarından hayr du'â-yı iki kelâma hasr ve kasr eyledim. Hak azze ve şâne hazretleri zât-ı muhteremlerle evlâd ü iyâllerini dünyâda ve âhiretde havfinden emin ve sâlim ve her ne merramları ise vusûl-i husûlile mesned-şâz harmîde kâ'im eyleye.b Âmin yâ mücîbe's-sâ'ilin.

Câmi'-i vâlânın tetmîm ve namaza ibtidâ olunması ile Hak Te'âlâ cümleyi ferah-yâb eyledi. Kaldı ki, imâret ve tabh-ı fodla⁴⁵ anların dahi levâzımatı tekml ve et'ime tezâkiri tetmîm ve temhîr olundukdan sonra binyüz altmış dokuz senesi Mâh-ı Rebiulevvel'in on beşinci (19 Aralık 1755) Cuma gününde imâret-i âmire küşâde olunub beşinci olan efendi hazretleri simât-i sofa-i in'âm, sâhibül-hayr, şevketlü, azametlü, penâhetlü efendimizin ni'am-i mebzûle-i hayriye-i vakfiyelerinde tagaddî mevâ'id eyleyen talebe-i ulûm dâ'iyâtı ve mürtezika-i vakıf senâ-hânı ile du'â-yı firâvân idüb tabh olunan ta'âm ve nân-ı azîz yevmen fe yevmen ilâ mâşâ-Allahu Te'âlâ mevcûd bulunan ile erbâb-ı ashâbî tenâvül itmeleriyle def'i mec'a eylediklerinde ferâde ve ferâde da'vât-i hayriyelerini peyveste-i âsumân ve icâbet-hâne-i Yezdân idecekleri ma'lûm-i âlemyân olmağla cenâb-i Feyyâz Hak şevketlü, kerâmetlü pâdişâh-ı âlem-penâh efendimiz hazretlerinin mübârek vücûd-i hümayun merhamet makrunların serîr-i

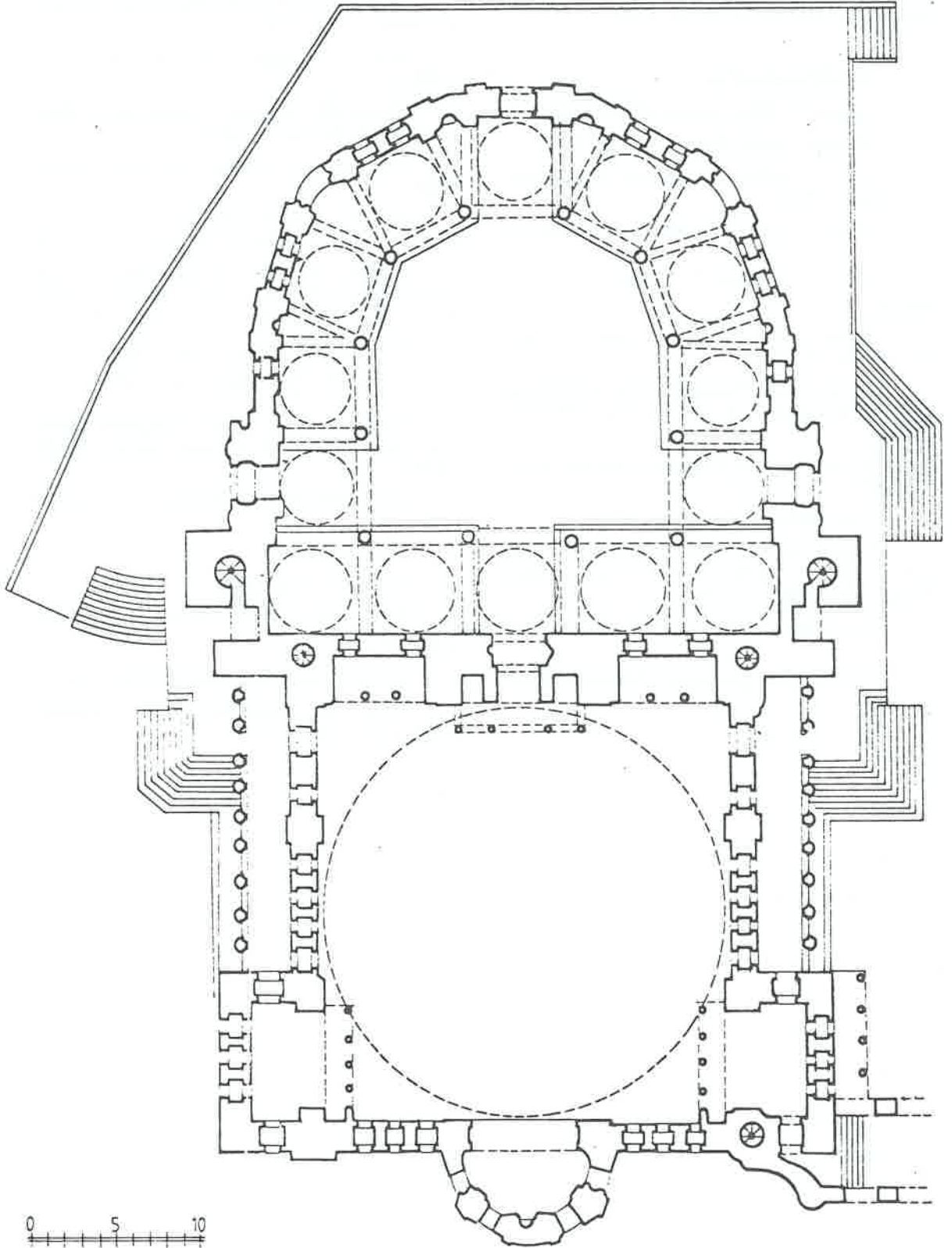
44. Günlr de bulutlar gibi geçip gider.

45. Fodla, yassı pide şeklinde yapılan bir çeşit ekmeğin adıdır. Fodla V.Murad devrinde (1876) tayin ekmeğine çevrilmiştir. Bk.M.Z. Pakalın, fodla mad., a.g.e.

şevket musîrlarında ber-devâm-ı devlet ve iclal eyleyib hatâ ve hatarâtdan masûn ve me'mûn eyleye. Âmin bi-câh-i Seyyidi'l-mürselin. Temmetül-hurûf bi-avni'llâhi Meliki'l-Mu'in. Âmin.

BİBLİYOGRAFYA

- Aktepe, M.Münir, Mahmud I.mad., İA.
 Altundağ, Şinâsi, Osman III.mad., İA.
 Altunsu, Abdülkadir, Osmanlı Şeyhülislâm-ları, Ankara 1972.
 Arseven, Celâl Esad, Sanat Ansiklopedisi, İstanbul 1943-1953, c.I-IV.
 Ayvansarâyî, Hüseyin, Hadikatül'cevâmî', İstanbul 1281, c.I.
 Bayrak, Orhan, İstanbul'un Tarihi ve Camileri, Ankara 1970.
 Bilmen, Ömer Nasûhi, Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu, İstanbul 1967-70, c.IV, V.
 Doğru, Mehmet, Eminönü Camileri, İstanbul 1987.
 Erkal, Mehmet, Arşın mad., DİA.
 Erünsal, İsmail E., Türk Kütüphaneleri Tarihi II, Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri, Ankara 1988.
 Eyice, Semâvi, Nuruosmaniye Camii mad., TA.
 Halil Edhem, Meskûkât-i Osmaniye, İstanbul 1334.
 İA., arşın mad.
 İbrahim Alâeddin (Gövsâ), Meşhur Adam-lar, İstanbul 1933-1935, c.I, II.
 İsmail Galip, Takvim-i Meskûkât-i Osmaniye, İstanbul 1307, cetvel 2.
 Mehmed Süreyyâ, Sicill-i Osmânî, İstanbul 1308, c.I.
 Osman III. Vakfiyesi, Topkapı Sarayı Müze-si Küt.Hazine Dâiresi nr. 1811.
 Öz, Tahsin, İstanbul Camileri, Ankara 1982, c.I.
 Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih De-yimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1971 C.I-III.
 Pamukciyân, Kevork, Nuruosmaniye Ca-mii'nin Mimarı Simeon Kalfa Hakkında, İTÜ. Mim.Tar.ve Rest.Enst.Bülteni (13/14), 1981.
 Parmaksızoğlu, İsmet, Okka mad., TA.
 Sahillioğlu, Halil, Akçe mad., DİA.
 Şem'dânî-zâde, Fındıklılı Süleyman Efendi, Mür'it-tevârih- nşr. M. Aktepe, İstanbul 1978, c.II/A.
 Şemseddin Sami, Kamusu'l-A'lam, İstanbul 1314, c.V.
 TA., Arşın mad.
 TA., Ferhat Paşa mad.
 Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, Anka-ra 1988⁴, c.IV, Kısım I.
 VGMD. Arşivi, Şeyhülislâm Defteri nr.6.
 Vâsîf, Tarih (Mahâsinü'l-âsâr ve hakâyiku'l-ahbâr), Bulak 1246, c.II.

Nuruosmaniye Camii plânı (G. Goodwin'den)